

NAPREDNA
MISEL

ČASOPIS ZA NAPREDNO KULTURO

IZDAJA IN UREJA:
DR. MIHAJLO ROSTOHAR

MCMXII.

LETO: I.

ZVEZEK: 4.

BALKANSKA VOJNA.

„Neznosen položaj naših rojakov v otomanski državi je povzročal srbskemu kraljestvu vedno velike skrbi. Na vedno glasnejši klic na pomoč naših tlačanih bratov, katerim grozi popolna poguba, smo morali zaradi ljubega miru na evropskem vzhodu potlačevati najmočnejša soglasna čustva celega naroda. Na tem korektnem stališču stoječ, je srbsko kraljestvo z vso pravico pričakovalo, da otomanska država skoro že izvede reforme in našim rojakom zagotovi miren obstoj in razvoj. Tudi velesile so v svoji pozornosti v Carigradu s prijateljskim nasvetom posredovale zaradi tlačenja, katerega morajo trpeti naši rojaki ravnotako, kakor ostali kristjani. Ali vse to ni nič pomagalo in namesto pričakovanih reform smo bili pred nekoliko dnevi iznenadeni z mobiliziranjem turške armade na naših mejah. Na ta akt, ki ogrožuje našo varnost, ima Srbska samo en odgovor: mobilizacijo. Dolžnost nam nalaga, da ukrenemo vse potrebno za svojo varnost. Dolžnost naša je, da sporazumno z ostalimi balkanskimi državami storimo, kar je v naših močeh, da bi bili zagotovljeni pravi pogoji resničnega in trajnega miru na Balkanu . . .“

S temi jednatimi besedami je kralj Peter v svojem prestolnem govoru utemeljil mobilizacijo srbske armade y izvanredni skupščini dne 5. oktobra t. l. in s tem je bilo dano znamenje k splošni balkanski vojni. Ni je izzvala morda diplomatična občutljivost ali napuh častihlepnih kronanih glav, ampak izzval jo je neznosen položaj slovanske raje na Balkanu.

Spomnimo se nepopisnih muk in grozodejstev, ki jih je vedoma zagrešil otomanski režim in njega protežiranci nad slovanskim ljudstvom na Balkanu, posebno v zadnjih petdesetih letih! Spomnimo se raznih balkanskih spomenic, ki so nam v drastičnih potezah zgolj z naštevanjem nasilstev slikale obupni položaj krščanskega prebivalstva v turški državi! Evropska javnost je več ali manj hinavsko zavijala oči od nežnega sočutja z usodo balkanske raje, diplomacija pa je rekla: potrpite! In stvar je bila odpravljena za kulturno Evropo. Ampak ne za vedno.

Spomenice in apeli na civilizirano Evropo so sčasoma ponehali, zakaj raja je segla po samopomoči. Vsako pomlad, ko je

kopnel sneg po balkanskih gorah, so se začeli zbirati četaši, da s svojo krvjo izvojujejo raji človeških pravic. Od balkanskih vstaj sicer ni prišlo osvobojenje krščanskega ljudstva izpod turškega tiranstva, ali vendar so silno vplivale na sosednje slovanske države: na Bulgarsko, Srbsko in Črno goro, ki niso mogle ravnodušno gledati krute usode svojih krvnih bratov v otomanski državi. Bile so moralno prisiljene zavzeti svoje stališče napram tem vstajam, vsled česar je vedno grozila balkanska vojna.

Evropska diplomacija je bila zato vsako spomlad silno nervozna. Včasih se je ojunčila k skupnim intervencijam, katere pa so se gibale vedno v mejah „prijateljskih svetov.“ Nekoč je prišlo celo do „macedonskih reform“ pod kontrolo evropskih velesil. Pa vse to ni nič pomagalo. Visoka porta takih reform ni hotela; ostala je napram njim pasivna, zato so se vsi ti poskusi izjalovili.

Prišla je potem turška revolucija in ž njo je prišel režim Mladoturkov, ki je nekaj časa s svojo ustavo vodil za nos balkanske narode in evropsko diplomacijo. Ustava je bila sicer dobra, ali pravice, ki jih je jamčila ta ustava, so se delile podobno kakor v Avstriji, samo gospodujočim Turkom, za krščanske narode otomanske države pa so ostale samo — dolžnosti podložnikov. Razočaranje je prišlo razmeroma zgodaj tako za balkanske narode kakor za evropsko diplomacijo.

V zadnjem trenutku, ko je bilo mobiliziranje balkanskih armad že napovedano, je evropska diplomacija zastavila ves svoj vpliv, da prepreči vojno; ali zastavila ga ni tam, kjer bi ga morala — pri Visoki Porti, ampak zastavila ga je pri vladah: v Belgradu, Sofiji, Atenah in Cetinju. Diplomacija je delala obljube, je tolažeče svarila in grozila. Toda zaman. Vera balkanskih narodov v lastno silo je bila trdnejša in ogorčenje nad neznosnimi mukami svojih rodnih bratov je bilo silnejše, kakor ves vpliv evropske diplomacije. Bilo je lahko vsakemu jasno, da more krščanskim narodom zagotoviti v otomanski državi pravice samo — srečna vojna s Turki. In tako je prišla balkanska vojna, ker je morala priti, ker jo je zahteval obupen klic po človeških pravicah.

Nismo prijatelji militarizma, ker vemo, da od te strani preti največja nevarnost človeški kulturi; ali če vsi argumenti razuma odrečejo napram starim globokokoreninjenim predsodkom, je meč vedno le še zadnje sredstvo, s katerim je mogoče razrešiti mednarodne konflikte. Vojna je manjše zlo, kakor je nasilje, katero uničuje generacijam življenje. Balkanska vojna je izmed redkih vojen v svetovni zgodovini, ki so se vršile kdaj v imenu civilizacije

in zaradi humanitete, zato jo odobravamo in se iz srca veselimo zmag slovanskega orožja.

Osvobodilna vojna balkanskih Slovanov proti turškemu tiranstvu pa je hitro obrnila nase pozornost cele Evrope. Naravno, zakaj od nemško-francoske vojne zgodovina ne pozna važnejšega dogodka, kakor je balkanska vojna, ki se odigrava pred našimi očmi. Balkanska vojna je važna ne le zato, ker je z brezprimernim heroizmom in požrtvovalnostjo celemu svetu posvedočila moralno silo Slovanstva in dvignila njegovo veljavo pred evropsko javnostjo, ampak važna je tudi vsled dalekosežnih posledic, ki jih bo imela ta vojna na bodočo evropsko konstelacijo. To čuti že danes sama Evropa, katere duševno razpoloženje se je takorekoč z zakonito nujnostjo izpreminjalo z razvojem vojnih dogodkov.

Evropska javnost, diplomacija in žurnalistika, ki je še pred nedavnim časom stala na stališču „status quo“ t. j. na stališču interesov turškega gospodstva na Balkanu, se je po sijajnih zmagah slovanskega orožja izpremenila takorekoč čez noč. S katastrofalnimi porazi turških armad se je zrušil tudi „status quo.“ V glavah evropske diplomacije se je posvetilo in politična dogma „status quo“ se je izkazala kot zgolj diplomatičen predsodek brez vsake stvarne podlage. „Zanemarjeni“ in „ušivi“ balkanski Slovani — tako jih je še pred kratkim časom imenovala nemška in židovska žurnalistika — so pa kar naenkrat postali kulturni narod, kateremu pravzaprav pripada misija civiliziranja vzhodne Evrope.

Tako se menjajo časi, tako se menjajo nazori pod silo zmag!

„Balkansko vprašanje ni vprašanje posameznega balkanskega naroda, ampak je problem vseh ras in narodov, ki prebivajo na Balkanu. Naša politika se mora odločiti za jugoslovansko politiko, mora pa na enak način podpirati vse ostale rase in narode balkanske v njih stremljenju po dosegi svojih upravičenih zahtev. Temeljni pogoj našega gospodarskega razmerja do Srbskega je, da dobi Srbsko odprto pot k morju . . . Žal mi je sicer za razpad turške države, ali čas hiti naprej svojo pot in ž njim moramo tudi mi iti naprej. Žalovati nad tem, česar ni in nikoli več ne bo, bi bilo nesmiselno. Nov svet nastaja okoli nas, ne samo na Balkanu, ampak na celem zemeljskem oblu, ne samo zunaj, ampak tudi doma.“ Tako je govoril mažarski šovinist Albert Appony v imenu cele opozične stranke. Njegov govor je značilen izraz splošnega preobrata v političnem naziranju, katerega je povzročila balkanska vojna.

Bliža se konec vojne, slišijo se že glasovi o miru; turške

države na Balkanu ni več; napočila je doba splošne likvidacije osmanskega gospodarstva na evropskem kontinentu. Zmagovalci so posedli ozemlje turške države, da trajno zajamčijo svojim bratom človeške pravice, zaradi katerih so riskirali vojno in žrtvovali potoke človeške krvi. Vsak, kdor razmere trezno presoja, vidi v tem le naraven razvoj vojnega konflikta. Skoro vse evropske države so se prilagodile spremenjenim razmeram, samo avstrijsko diplomacijo je nov položaj nemilo iznenadil in išče zaraditega konfliktov s Srbijo. Zakaj? vpraša se danes začuden svet. Srbija je premagala turško armado in storila je po zmagi le to, kar je morala storiti: zasedla je Staro Srbijo, svojo nekdanjo last, do katere ima torej mlada srbska država svoje legitimne pravice. Avstrijska diplomacija pa se temu z vso silo upira iz neznanih razlogov.

Danes je očitno dejstvo, da kampanja avstrijske diplomacije proti Srbiji doma ni našla pravega odmeva med prebivalstvom. Nima na svoji strani niti vseh Madžarov, niti vseh Nemcev, podpirajo jo z dušo le nemški nacionalci, krščanski socialci in pa aristokracija brez razlike narodnosti. V teh obrisih se je določno pokazala vojna struja v Avstriji, ki že nekaj let sem tlači avstrijsko prebivalstvo z neznosnimi vojnimi bremenami. Eksistence vojne struje v Avstriji ni mogoče več negirati, danes se tudi ve, od kod gre ta smer in kam meri. Stara, konservativna Avstrija napenja svoje zadnje sile v svesti si, da se bliža konec nadvlade konservativne aristokracije nad narodi, katero je doslej izvrševala v monarhiji v imenu nemških in madžarskih šovinistov. Ako postane narodno probujena demokratična Srbija močna in neodvisna država, je konservativen režim aristokracije, ta steber nemško-madžarske hegemonije v Avstro-Ogrski, nemogoč, če noče Avstrija biti v vednem vojnem stanju proti Srbiji in izkravetati na ranah militarizma.

Za Avstrijo je v resnici nastopil historičen moment. Treba se je odločiti. Ali v dosedanji konservativni smeri naprej pod devizo nemško-madžarske hegemonije, ali pa obrniti v narodno-demokratično smer in izvesti doma politično enakopravnost vseh narodov in vseh stanov. Stara smer v novih razmerah, kakor se tvorijo ravno sedaj na Balkanu, ne kaže nobenega pravega izhodišča, zato skuša stara Avstrija v zadnjem hipu rešiti situacijo s pomočjo svoje diplomacije.

In ta je odkrila interese monarhije v avtonomiji Albanije, pri kateri se je našla s svojimi zavezniki v Berlinu in Rimu. Avstrija zahteva avtonomijo Albanije! Avstrija ki niti svojim kulturnim narodom ne privošči koščka politične svobode, hoče avtonomno Albanijo, o kateri so vedela doslej celo oficialna av-

strijska poročila pripovedovati le to, da prebivajo tam krvoločni in ropazelnji Arnavti, ki onemogočujejo vsak kulturni razvoj. Kdo naj razume politiko avstrijske diplomacije?

Ta se sicer že od nekdanj odlikuje po rafiniranosti svoje sofistike — avtonomija Albanije ni nič drugega, kakor političen sofizem, — ali smisla za prave interese monarhije in njenih narodov še nikoli ni pokazala.

Zaradi Albanije išče stara Avstrija konflikta s Srbijo, da bi rešila doma situacijo t. j. sedanjo nadvlado konservativne aristokracije. Italijanska diplomacija Avstrijo podpira v njeni kampanji proti Srbiji, ker ve, da bo Italija kot tretji udeleženec v tem sporu imela dobiček.

Nemški diplomaciji pa mora biti največ ležeče na tem, da se obdrži v Avstriji dosedanji konservativni kurz, kajti gotovo je, da demokratična Avstrija ne bo šla slepo za nemško politiko in da bi zlasti ne trpela protipoljske politike na Pruskem. Že danes se pojavljajo simptomatični dogodki v poljski politiki.

To so torej vzroki, da se je našla soglasnost interesov stare Avstrije, Nemčije in Italije — v Albaniji.

Patriotično navdušenje, s katerim zastopa avstrijska diplomacija interes monarhije v Albaniji, so spregledali ne le avstrijski Slovani, ampak tudi treznejše misleči Nemci in Mažari, zato je balkanska politika naše diplomacije avstrijski večini narodov nesimpatična. Kakor vse okolnosti kažejo, bo naša diplomacija iz pričujočega konflikta izšla poražena, zakaj skoro ni mogoče pričakovati, da bi Srbija po tolikih žrtvah in zmagah odnehala od svojih zahtev, naša monarhija pa si bo morala še dobro premisliti, če more in sme riskirati vojno z balkanskimi državami zaradi Albanije proti volji svojih narodov. Narodi namreč danes niso več zgolj človeške mase brez lastne volje, katere se je lahko tiralo na bojišče, kadar se je to zljubilo nekaterim visokim glavam.

Kako odločilnega pomena je duševno razpoloženje naroda v mednarodnih akcijah države, to jasno dokazuje ravno balkanska vojna. Morda v zadnjem trenutku merodajni krogi vendarle sprevidijo, da sedanja politika tira državo v gotovo propast. Življenjska naloga naše monarhije ne obstoji v tem, da razširi svoje meje do Soluna, ampak v tem, da nudi varno zavetje onim manj številnim narodom, ki si vsled svojega geografičnega položaja ne morejo vzdržati svoje samostojne države. Avstrija se te svoje naloge še ni zavedla in vendar je v tem moralno utemeljena njena eksistenca. Politični pojem Avstrije bi moral biti identičen z enakopravnostjo

njenih narodov: justitia fundamentum regnorum!

Ali pride obrat? Pride, ker mora priti.

Naša monarhija se nahaja v krizi, kakoršne ni bilo že od časov, ko je bila vržena iz nemške zveze. Iz sedanje krize je pa le en izhod: namesto stare konservativno-centralične Avstrije mora postati nova demokratična Avstrija, ki bo bazirala na avtonomiji narodov.

Balkanska vojna je v zgodovini slovenskega naroda mejnik, ki kaže v lepšo bodočnost. Bliža se vevlevažen trenotek, ko napoči končno tudi slovenskemu narodu zlata svoboda, ko se enkrat že uresniči njegov ideal narodne avtonomije. Zato z veselim srcem zremo v bodočnost slovenskega naroda. Ta nada nam daje novih moči, da gremo nevstrašeno, s podvojeno silo na delo za svoj narod. V tem znamenju tudi mi enkrat zmagamo.

PROF. DR. L. NIEDERLE:

PROJEKT SLOVANSKE NARODOPISNE RAZSTAVE.

SLOVANSKO SELO.¹⁾

Projektirana slovanska narodopisna razstava ima vsebovati posebno važen oddelek: razstavno slovansko selo, namreč iz biro hiš in narodnih stavb, karakterističnih za posamezne narode in združenih v skupine v podobi sel. Če pokaže sistematična razstava ne le to, kar je karakterističnega, ampak predvsem to, kar je posebnega in izrednega v posameznih področjih in trenutkih slovanskega bivališča, ima selo manj ekskluziven značaj, a zato bližji in intimnejši, hoteč predočiti bivališče tako, kakoršno vidimo v normalnem življenju ter celo. — To so celotne slike normalnega življenja in v navadnem miljeju, ki nam verno predočujejo iz tega ali onega kraja hišo ali dvor, oživiljen od pristojnih gospodarjev. Seveda, če se že predoči, je treba poznati vse stanovanje in izbrati iz njega ravno to, kar je v njem tipičnega in normalnega,

¹⁾ Ta članek je obenem izšel tudi v češkem originalu. Avtor je slovanskemu občinstvu že znan po svojem „Slovanskem svetu.“

ne pa to, kar nosi na sebi ekskluziven znak, kar je posebno ali izvenredno.

Sestaviti to sliko ni lahka naloga. V celoti je malo obdelanega, ali pa so dela tako nepristopna, da imajo morda posamezni raziskovalci izvrsten pregled čez svoj material — to veljá n. pr. o Rusiji ali Balkanu — toda celotne slike ni, in ovladati vso slovansko snov, razporediti jo po notranji in zunanji zvezi, izbrati iz nje, kar je za vse Slovane pomenljivo in važno, ter to, kar je važno in tipično za posamezne narode z ozirom na druge, razločiti v tem, kar je staro in izvorno od novega in tujega in računati pri tem z danimi finančnimi razmerami — kajti za razstavo je treba delati vedno le omejeno izbiro — pa tako, da je celota vendarle sorazmerno razčlenjena in v svojem celotnem razvoju predočena, to vse je zelo težka naloga, katere ni lahko rešiti in ki je danes posameznik morda niti ne more izvršiti. Toda ker je nujno potrebno, da položi nekdo vsaj temelj temu delu, ki se potem lahko poveri, spopolni in popravi, poskusim to jaz v tem spisu. Če bi tudi vsled morebitnih neugodnih okolščin ne prišlo do slovanske razstave v Pragi l. 1916, pride do nje sčasoma gotovo drugje, najbrže v Petrogradu ali v Moskvi, kajti taka razstava ostane za bodočnost vedno eden izmed glavnih izrazov ne sicer slovanske politike in slovanske vzajemnosti, pa vsaj slovanske vede. In tu bode, mislim, projekt, ki ga za Prago sestavljamo, vedno tudi drugod dobrodošel, ker bo povsod lahko služil za izhodišče, iz katerega bo možno iziti novim razmeram primerno ter popravljati in delati dalje. Zato ne velja ta članek samo projektirani praški razstavi, temveč vsaki slovanski narodopisni razstavi sploh.

Če hočemo, da ponudi razstavno selo pravičen pregled stanovanjskih tipov in da bode prava etnografična slika slovanskega stanovanja, jo je treba sestaviti z ozirom na razvojni princip, namreč: zavedati se pri tem, kaj je bilo temelj slovanski hiši in kako so se iz tega temelja potem dalje razvile vse vrste hiš, ki danes karakterizirajo posamezne narode ali posamezne kraje slovanske. Da pojмимо to pravilno, natančno in do podrobnosti, bi bilo treba poznati podrobno in natančno i današnje tipe i njihov zgodovinski razvoj izza najstarejših dob. Ali v obeh smereh še spoznanje slovanske hiše izdaleka ni popolno in poglobitve našega znanja in ovladanja celote pričakujemo glede marsičesa šele od razstavnih del. V študiju zgodovinskega razvoja so nas prehiteli celo Nemci in kolikor se tiče zgodovine slovanske hiše same — navajam vsaj imena R. Henninga, A. Meitzena, Rud. Meringerja.

K. Rhamma. A tudi v drugi smeri je bilo dozdej razmeroma zelo malo storjeno, kajti zelo obširna polja slovanskega svetá še ostanejo neobdelana in neznana. Najbolje še poznamo slovensko in češko ozemlje, kateremu se pridružuje v zadnjem času tudi Srbija z znamenitim zbornikom „Naselja srpskih zemalja“, izdanim po načrtu in pod vodstvom prof. J. Cvijića v Belgradu tako sistematično in tako čilo, da bodo v kratkem pokrajine med Timokom, Skopljem in Jadranskim morjem relativno morda najbolj znane od vsega slovanskega sveta. Dovolj se je pisalo o poljski hiši, toda nesistematično, tako, da si še dozdej ni mogoče ustvariti natančne, celotne slike in še manj vemo o Rusiji, o kateri bi mi na zapadu vedeli prav malo, če bi ne bilo nedavnega vestnega in ogromnega dela Rhammovega, ki je zbralo skoro vse, kar je bilo še izven Rusije pristopnega od tega materiala. Najmanj poznamo Bolgarijo in bila bi res hvaležna in bolgarske akademije ali sofijskega naučnega ministrstva vredna naloga, organizirati podobno popisno delo, kakoršno je ustvaril zemljepisni zavod belgrajskega vseučilišča za sosedno Srbijo.

Navajam vse to že vnaprej, da se vidi — kar je specialistom itak znano — da je nemogoče podati danes — in še dolgo ne bode — dovršeno sliko in pregled tipov slovanske hiše. Treba se je torej zadovoljiti s tem, kar je na razpolago. Ali končno danes tega ni tako malo, da bi iz tega ne nastala slika, ki sicer bodoče raziskovanje v detajlih popravi in spopolni, ki pa konec koncev v svoji celoti in v glavnih risih ne bo podlegla znatnim spremembam.

* * *

Staroslovanska hiša je izšla iz čisto priprostih temeljev Najstarejša hiša, ki jo moremo zasledovati po zgodovinski, lingvistični in arheološki poti, je bila podzemeljska (morda 1 — 2 m v zemljo vgreznjena) kôča z enim večjim prostorom, v katerem je plapolal ogenj na ognjišču, prikrita s špičasto ali grebenčasto streho in opremljena s pokritim vhodom v notranjščino. To je bil nekako tip t. z. zemnice, ki je bila razširjena pri priprostem slovanskem ljudstvu do polovice I. tisočletja po Kr. In zelo zanimiv pojav je, da so se kljub vsemu napredku civilizacije, ki je medtem ovladala Evropo, še dozdej ohranili taki primitivni tipi bivališč, n. pr. v Srbiji in Bolgariji (burdel), v Rusiji (zemljanka), da celo pri nas v kopaničarskih Karpatih in gotovo bo ena izmed prvih nalog razstave, da jih predoči pri posameznih narodnih oddelkih.

Tekom I. tisočletja po Kr. in zlasti okrog njega polovice, so se Slovani, ki so poprej še napol nomadizirali, ustalili v trdnih

naselbinah, vsled česar je nastala tudi nova perioda njihovega dóma. Bivališče je pri tem doživelo celo vrsto sprememb deloma v čisto notranjem razvoju, sovisečem z utrjenjem selišč. Stavilo se je z večjimi stroški in za stalno, bilo je vzdignjeno nad površje zemlje, nastala je potreba razčleniti je odznotraj in zavarovati je trdneje odzunaj. Na drugi strani pa je občutilo silen vpliv tujega in sicer germanskega zapada, vsled katerega se je pomalem spreminjal notranji prostor z ognjiščem v novo „izbo“ s pečjó. Postanek in izvir posameznih teh detajlov še ni popolnoma znana, spada (tako vsaj mislim iz nekoliko razlogov) menda v drugo polovico I. tisočletja. Vsled vsega tega je nastala iz prvotne priproste zemnice ali zemljanke z enim ognjiščnim prostorom — hiša, postavljena nad površje zemlje s pletenimi in ometanimi stenami ali pa zvezanimi (spojenimi) iz trámov (v stebre in v zvezo), ki je imel znotraj večjo izbo z dvermi na pročelni strani in poleg dveri peč, iz katere se je kadil dim po izbi v podstrešje in skozi strešno odprtino ven (t. z. „dimnice“).

Pred izbo se je razvila „priklet“ ali „vêža“, (stsl. senj ali tudi pritvor).

Tudi ta drugi osnovni tip enodelne (enoprostorne) dimnice se drži žilavo do današnjega dne. Do XIX. stoletja je bil še na mnogih mestih razširjen in še le v tekočem stoletju je hitro ginil. Samo Balkan je ostal v svojem jedru na starejši stopnji, ker tamošnja „kuća“ ni podlegla vplivu germanske izbe s pečjo in je ohranila v celoti (izvzemši seveda nove stavbe) prvotni ognjiščni tip, kakoršnega so si prinesli Slovani tam iz severne pradomovine v preteku I. do II. stoletja po Kr.

Tretja velika perioda daljšega razvoja se je začela nekako koncem I. tisočletja in je trajala do minolega stoletja. Je dolga in ne moremo je zasedaj podrobneje deliti. V njo spada ne le razvoj knežjih dvorcev, grajskih ter mestnih hiš, temveč tudi zelo raznolični in komplicirani razvoj ljudskega domovja selskega. To se je vršilo deloma vsled notranje samorodne diferenciacije, deloma vsled tujih vplivov. Pri tem lahko opazujemo zlasti te-le močne vplivne struje in iz tega nastala značilna ozemlja:

1. Ves zapad Slovanstva je podlegel vplivu frankovske (gornjenemške) hiše vse do severnih baltskih pokrajin, ki so
2. prevzele več iz karakteristike saškega tipa,
3. razsežno ozemlje ruskega severa je podleglo nordijskemu vplivu, ne sicer v tej meri, kakor sodi Rhamm, a vendar v taki, da je vsled njega severna velikoruska hiša precej različna od južnoruske in zapadne;

4. na jugu so končno zopet delovali avtohtonski in rimsko-bizantinski vplivi, ali ta poslednji vpliv še dozdej ni bliže osvetljen.

Najvažnejše se zdi prvo in tretje ozemlje. S frankovskih vzorov je prevzela slovanska kmetijska hiša:

- a) novo ognjišče v vežo ali „senj“ (postanek huhinje¹⁾;
- b) glinasto peč v izbo;
- c) kurjenje peči (krušne in sobne) iz veže oziroma kuhinje;
- d) kamro¹⁾ (sobo) in

e) vrsto drugih drobnih detajlov v orodju in v nazivoslovju Češka, lužiška in slovenska hiša je skoro povsodi (razun nekaterih izjem v gorah) pod tem vplivom, poljska samo deloma na zapadu; ruska je ostala malone nedotaknjena (izvzemši stare nemške kolonije in njih okolice, n. pr. v jekaterinoslavski guberniji). Zelo zanimivo sliko nudi slovanski Balkan, kjer zamoremo zasledovati, kako so se šele v teku minolega in tekočega stoletja stari tipi „kuće“ z ognjiščem spreminjali v nove, ne sicer več frankovske, ampak „moderne“ s tem, da so pritegovale h „kući“ še „sobo“ s pečjo (foruna, peč) in druge detajle, z vrsto novih sobic in da so spreminjale staro „kućo“ v kuhinjo.

Kaj vse je prevzela ruska, posebno velikoruska hiša od nordijskih vzorov (osobito po posredovanju normanskih Rusov v poslednjih stoletjih I. tisočletja po Kr.), ne moremo reči z gotovostjo. Vsota „izposojenj,“ ki jo navaja K. Rahmm, je prevelika in treba bo iz tega marsikaj izpustiti. Ali drugače o tem vplivu ni treba dvomiti in zdi se, da se mu ima zahvaliti velikoruska hiša zvišanje v nadstropje in druge detajle znotraj izbe doloma s tem združene. Naj si že bo temu kakorkoli, gotovo je, da je v severni polovici Rusije nastalo čisto posebno ozemlje velikoruske hiše, ki se kaže osobito v t. zv. etažnem tipu novgorodsko-arhangelskem z nadstropjem z zanimivo leseno arhitekturo. Nje meje je prvi določil Rhamm.

Če imamo pred očmi te glavne razvojne rise in dalje to, dokod in kako se je v njih okviru tvorila še vrsta drugih manjših lokalnih podtipov, značilnih za gotove slovanske kraje ali plemena, si zamoremo sestaviti menda sledeči seznam tipov in pod-

¹⁾ Treba pa je pripomniti, da je slovanska hiša dospevala medtem tudi drugod popolnoma samostojno k razvoju kamre, t. j. novega stanovanjskega prostora, toda hladnega, ki je služil obenem za skladišče raznih potrebščin. To se je vršilo s pripajanjem staroslovanske kleti k hiši. „Klet“ je bila prvotno stavba za živila, stoječa izven hiše in že odzdavna znotraj razdeljena na pritličje in nadstropje. (Op. pis.)

tipov, ki bi bilo primerno jih predočiti na slovanski narodopisni razstavi, če ima v njej biti „slovansko selo“ (ali bolje rečeno „slovanska sela“) slika celega razvoja. Iziti hočemo iz Rusije in Poljske, kjer je zibelka in središče slovanske hiše.

I. RUSI.

Tu je treba pred vsem tudi na razstavi razločiti velikorusko ozemlje od maloruskega in v velikoruskem dve daljši zemlji: severno z novgorodsko-arhangeljskim tipom etažne hiše in južno s pritlično hišo, ki se bliža maloruskemu tipu (in vobče staroslovanskemu) h kateremu spada tudi beloruska hiša.

V severnem velikoruskem ozemlju, karakteriziranem po hiši z nadstropjem s ščitom na ulico in v nji s tremi tipičnimi okni imamo pred vsem na zapadu posebni novgorodski tip v ožjem pomenu besede z oddeljenim dvorom in dalje na vzhod in sever dva druga, ki se ločita v tem, da je pri njiju etažno stanovanje spojeno v eno veliko zvezo z gospodarskimi poslopji; v njih je vse nekako pod eno veliko streho. Pri teh zvezah je razločil Rhamm¹⁾ dva tipa v oddeljenih ozemljih; pri enem je hiša združena z dvorom v smeri dolžine, torej v eni vrsti (v gub. arhangeljski, oloneški in vologodski), pri drugem vzadaj na širino, v dveh vrstah, tako da so ščiti v eni ploskvi (tako posebno v gub. jaroslavski, vologodski in kostromski). — To se prvi trije tipi, ki se naj predočijo s celim dvoriščem, pri čemer bi bilo pri novgorodskem dobro predočiti tudi karakteristično krito gumno s sušilnico (riga) s pečjo ali manjši „ovin“ brez peči²⁾.

K tem trem severnim velikoruskim tipom se pa pridružuje južna velikoruska hiša iz gubernije tulske ali orlovske, ki tvori prehod deloma k beloruski deloma k maloruski pritlični hiši brez navpičnega ščita s streho na štiri okope in pokrito s slamo, stoječo s podolgasto steno na ulico (Rhamm 146).

V celi južni in jugozapadni Rusiji vlada en osnoven tip, podoben prej imenovanemu in deloma odgovarjajoč prastarim razmeram (Rhamm 134 sl.) To je beloruska in maloruska „chata“,*) nizka, pritlična, s slamnato streho, od zunaj in odznotraj ometana z ilovico in pobeljena, najsi bode postavljena v stebre ali na vezavo (navskriž) s temeljno trodelno osnovo s kamro, vežo („senjo“) in chato (izbo, v kateri je karakteristična peč in poleg nje

¹⁾ K. Rhamm, Germ. Alttertümer aus d. slaw. finn. Urheimat. I. (Brunšvig 1910) 17 sl.

²⁾ Prim. vzor v Živ. Star. IX. 246.

*) Izgovarjaj „hata“.

pol (oder za spanje) pri steni. Ta tip bi imel biti zastopan vsaj 1. iz Belorusije, pri katerem bi bilo najprimernejše postaviti tudi belorusko parno kopel („banja“). — 2. iz Malorusije od Kijeva in morda tudi 3. iz poltavske Ukrajine, 4. s kozaško postajo od Kubani¹⁾, 5. z malo stepno kočjo iz naphanih (natlačenih) sten [„mazanka“, „chata na topor“]. Od tipične ukrajinske chate se razločujejo rusinske gorjanske stavbe v Karpatih, ki se naslanjajo na slovaški in poljski gorski tip. Zadostovalo bi predstaviti kmetijo herculsko od gornjega Pruta ali iz Marmaroša s celo notrajščino, v posebnem umetniškem slogu bogato okrašeno.

Kot prastari osnovni tip ruski sploh bi spadala sem še „zemljanka“ iz Podneprija in gotovo bi zelo zanimalo javnost, ako bi se najboljši poznavalec ruski V. Chwojka (naš rojak), kustos kijevskega muzeja, odločil predočiti na razstavi tudi rekonstrukcijo ene izmed slovanskih hiš iz X.—XI. stoletja, ki jih je on izkopal, n. pr. iz Kijeva ali iz Belgoroda.

To bi bilo v celem število za Ruse 13—14 kmetjskih hiš in dvorcev, v sili bi se lahko izpustili pač 3—4 bolj postranski tipi.

II. POLJAKI.

Večje preglavice nam dela prireditve primerne izbere poljskih hiš, ker vzlic znatni vrsti drobnih del ni, kakor vem, celotnega pregleda s potrebnim ločenjem vseh tipov, ki so se na Poljskem razvili. Celo Kartowicz je razločeval v spisu „Chata polska“ (Varš. 1884) še popolnoma nezadostno, bolje je delil Puszet, a pri njem je prevladoval pri tem konstruktivni in ne etnografski ter razvojni vidik.²⁾

Na Poljskem imamo pred vsem mestoma, zlasti v podkarpatskem pasu še ohranjen primitivni tip dimnice („kurna chata“) z eno izbo; iz njega bo treba od nekod vzeti vzgled, in sicer tipa, ki ima samo izbo in „senj“ (vežo), brez kamre, torej ne v Puszetovem smislu. Drugače pa vidimo, da prevladujejo po vsej Poljski razvitejše hiše, bodisi s kamro poleg senji, ali pa z drugo izbo od prve „črne“, imenovano „belo“ ali „svetlo“ izbo, — torej tip, ki ga imenuje Puszet simetrično — dvoizben. Tega bo treba predočiti pred vsem s hišo iz „Podhala“, tem najkrasnejšim produktom poljskega stavbarstva in sploh ljudske umetnosti z ohranjenimi gotišskimi vplivi, o kateri pravi Matlakowski, da kaže

¹⁾ To bi mogla seveda dopolniti tudi velikoruska kozaška postaja tereška.

²⁾ Puszet L.; Studya nad polskim budownictwem drevnianem I. (Krakow 1903).

obenem ideal logične konstrukcije v vsakem svojem detajlu. Vzorov po delu VI. Matlakowskega „Budownictwo ludowe na Podhalu“ (Krakov 1892) ne bo manjkalo.

Od ostalih oblik, razvitih na Poljskem, je najbolj severni tip kujavsko-mazursko-primorski s tipično lopo s stebri v ščitu, katere bi bilo treba predočiti vsaj s priprosto kujavsko kočjo od Wielunia na Noteči z ogleno lopo (przyłap) in obširnim dvorcem iz Pomorja (kašubskim), n. pr. od Leborca, eventuelno tudi z dvorcem iz pruske Mazovije, n. pr. od Olecka.¹⁾

Prim. tudi vzore v delu K. Mokłowskega: Sztuka ludowa w Polsce I. (Lwów 1893) 290 nsl. K tem bi se ugodno prilegala lična chata Kupijev iz ostrolęške puste (Mokłowski 293). Dalje bi se spodobilo vzeti iz Velikopoljske vsaj še dva tipa s Poznanjskega, eden starejši, postavljen iz glinastih (ilovih) sten ali „w szachurec“, ki ga smatra v tem kraju za izviren, drugi novejši zidani w mur pruski“ in kako chato od izhoda iz poljskega Podlesja. Iz Malopoljske bi kazalo vzeti še šlesko hišo, ki se je razvila pod nemškim vplivom.

Končno bi bila neogibno dopolnilo poljskega oddelka še malomestna lesena hiša, z lopo in karakteristično lično izdelano loggio (wystawa) v ščitu, nekako te vrste, kakor jo je orisal pred leti Matejko iz Wisnicza poleg Krakova (pred požarom tega mesta) ali V. Gerson iz Piotrkówa. Krasne vzore nahajamo n. pr. v Jaklonovu in vobče v okolici Kołomyje.²⁾

V celem za poljsko IO—II tipov.

III. LUŽICA.

V mali Lužici gospoduje zopet en osnoven tip — frankovski, ali velike etnografske razlike, ki sploh dele Gornjo in Dolnjo Lužico in zlasti severna Blata od Gornje Lužice na jugu, nas navažajo k temu, da predočimo tip iz obeh dežel, eden gornjelužiški in eden blatski, stesani, v katerem se je ohranila, kakor se zdi, starejša oblika, kakor imajo Blata sploh v sebi več starinskega. Z juga bi se lahko vzela kočja n. pr. iz Krjebje ali Milorazi, Třelna, iz Dolnje Lužice kako stanovanje z zanimivo kamro z nadstropjem iz Bórkev ali Janšojcev.³⁾

¹⁾ Detleisen: Bäuernhäuser und Holzkirchen aus Ostpreisen, (Berlin 1811) tab. 14.

²⁾ Prim. Mokłowski, Sztuka 448 sl. in Gloger, Budownictwo drzewne w dawnej Polsce I. (Varš. 1907-09) 211 sl.

³⁾ Prim. Černý A., Wobydl. luž. Serbov (Budyšin 1889) 10.

IV. ČEHI IN SLOVAKI.

Za spoznanje češkoslovaške hiše smo si pridobili neprecenljive izkušnje na narodopisni razstavi l. 1895, katere so bile spopolnjene z vrsto poznejših študij tako, da poznamo češko hišo in njen razvoj relativno zelo dobro. Skoro vse naše ozemlje je podleglo vplivu sosedne nemške hiše; češka hiša ima frankovski temelj, ki je ločen le po lokalnih ali plemenskih ozemljih na vrsto tipov.

Toda poleg tega so se ohranile tudi pri nas še stare izvirne domače oblike brez tujega vpliva, da celó najprimitivnejše oblike, ki na razstavi ne smejo manjkati, tembolj, ker ravno one niso bile zastopane l. 1895. — To je predvsem kopaničarska žemnica skoro prehistoričnega značaja, kakoršna se nahaja še v nekterih ostankih na moravski strani Karpatov v Lopeniku ali na Žitkovi (številneje na drugi, ogrski strani) in dalje enodelna dimnica, katere vzor bi se lahko vzel zopet iz Kopanic ali pa iz sosednega Valaškega.

Izmed ostalih lokalnih oblik frankovskega tipa bi bilo primerno s Češkega predočiti sledeče: 1. hodski dvorec s starinskim značajem in z zanimivim „srubom“, 2. srednječeški od Plznja ali od Prage, 3. slanski, zeló podlegli vplivom sosedne nemške tektonike, 4. podkrkonoški pritlični ali z nadstropjem in obenem nekak zgled naše najkrasnejše arhitektonske ornamentike in 5. ograjeni, na trdnjevo spominjajoči dvorec z vzhodnega Češkega, s češkomoravske visočine. Z Morave in iz Šlezije zadostuje, če se predstavi 1. hanaški „grunt“, kot prototip bogate in široke Hane, 2. star dvorec z dolnjega Slovaškega (na Moravskem) s pristavljeno kamro in „žudrom“ s pripadajočimi gospodarskimi poslopji in s pripojeno sušilnico, kakor sem ga popisal v Vestniku Národopisném 1912 (ta starinski tip sploh ni bil na narodopisni razstavi l. 1895), 3. modernejšo poslikano kočó iz Podlužja, od severa pa 4. laškotešinsko kočó iz Orlove in 5. kak dvorec s „srubom“ iz opavske Šlezije.

Valaška fajtija (valpetija) (č. „fojtstvi“), znana z razstave l. 1895, bi mogla biti tokrat, dasi je tipična, nadomeščena z dvorcem iz ogrskih Karpatov, n. pr. iz Orave, kateremu bi bilo treba iz Ogrske pridružiti iznova zanimivo hišo iz Čičman v Nitri in morda kak bogatejši tip iz Podonovja, iz okolice Požuna (Prešpurka). V celem bi bilo s Češkega 12 in z ogrskega Slovaškega 3 stavbe, število proti onemu na narodopisni razstavi češkoslovanski sicer omejeno, kajti v okviru cele slovanske raz-

stave ni možno iti dalje, ali zato bi bilo dopolnjeno z novimi in važnimi tipi. Sicer pa bi se tudi tu utegnilo podano število po potrebi zmanjšati n. pr. za srednječeški, slanski in prešpurški dvorec.

V. SLOVENCİ.

Po zaslugi številnih del M. Murka, J. Bünkerja in J. Lokarja poznamo razmeroma zelo dobro tudi glavne oblike slovenske hiše, ki podlega sicer visokonemškemu vzorom, tja do južnega primorskega ozemlja, kjer tudi slovenska hiša spada k romanskemu „jadranskem“ tipu. Na razstavi bi bilo treba predstaviti predvsem dimnico z južnega Štajerskega ali spodnjega Koroškega, pri kateri se je ohranilo še pri peči v izbi odprto ognjišče namesto glinaste peči. Sicer pa je zanimivo, da se je ta prastari tip vzdržal ravno na meji najsilnejšega slovenskonemškega boja in da so ga ohranili celo ponemčeni kraji, n. pr. v Pomurju blizu Maribora. Nadaljnja številka naj bi bila razsežna planinska hiša z Gorenjskega, n. pr. iz Bohinja s pripadajočo pastirsko kočjo vred. Ta tip ima ognjišče v „vêži“ in kotel nad njim, v izbi pa glinasto peč. S Spodnjega Štajerskega ali pa z Dolenjskega bi kazalo nadalje predočiti: malo hišico z vinogradov (hišek), eventuelno tudi od Lokarja opisano hišo iz Bele Krajine, ki kaže prehod k Hrvatski in končno z Goriškega že omenjeni romanski tip, zidani ter s plosko streho in s „kominom“. V celem s Slovenskega 6 tipov, event. vsaj 4 (brez „hišk“ in belokranjske hiše).

VI. SRBI IN HRVATJE.

S srbsko hišo smo se seznanili v poslednjih letih jako dobro, na hvalo že zgoraj omenjenega Cvijičevega zbornika „Naselja srpskih zemalja“. Opirajoč se na ta material, bi zamogli predstaviti srbsko hišo, ki se je v raznih krajih Srbije — ne vštevši zasedaj Hrvatske — razvil v dolgo vrsto tipov, nekako takó-le:

Srbi so ohranili predvsem dosti tipov, ki nam predstavljajo konservirane najprimitivnejše oblike. To so pastirske „kolibe“, nadalje starinska na pol pod zemljo se nahajajoča vaška bivališča, pokrita s trato ali s skorjo, t. zv. sibare, krivače, lubare in dalje stožčasti savardaki in dubirogi s „torom“ vred za živino. Nahajamo je še na mnogih krajih Srbije ali pa vsaj kake spomine na-nje. Utegnila bi se vzeti n. pr. tudi krivača („krivulja“) iz Levče pri Moravi (Naselja II. 467), savardak iz Drobňakov (Nas. I. tab. 17, 21), koliba bodisi hercegovsko-črnogorska, dragačevska ali pa vzhodnosrbska (pojata).

Drugo serijo tipov nudi kuća domačega izvira, na raznih stopnjah razvoja in po krajih diferencirana. Sem bi spadal zlasti stari tip z enodelno kočo brez sobe, n. pr. s slamo pokrita „bronnara“ iz Dragačeva (Nas. I. 60), kamenita kuća iz Bilečkega v južni Hercegovini, v kateri zopet nahajamo zelo zanimive početke notranje delitve s pomočjo pregrad (Nas. II. 732). Ta južni hercegovski tip se šteje že k romanskemu tipu.

V tretji seriji imamo pred seboj novejšje kuće, ki imajo razvito „sobo“ s pečjo poleg prave kuće (kuhinja). Te bi imele biti zastopane 1. po tipu bosanske hiše, kakoršnega poznamo iz Meringerjevih del, dalje 2. po tipu kuće z nadstropjem (nadmagazom z izbo), s Črne gore, n. pr. iz Vasojevićev (Nas. II. tab. 42, 43), 3. po šumadijskem tipu (s celim dvorom), n. pr. iz Dragačeva (Nas. I. tab. 14), 4. po novejšem moravskem — nemškega značaja (prečanska kuća nemačkog kroja), ki je prešel z Ogrskega (Nas. II. 932) in po vardarskem tipu, ki prevladuje v celem zgornjem Povardarju tja do Dibre.

K temu je treba privrstiti kot posebno razvitejšje oblike kamenito „kulo“ hercegovsko, n. p. „lepo“ kulo iz Drobnjakov (Nas. I. tab. 19), ali pa krasne vzore visoke begovske kule iz Babušnićev (Nas. II. tab. 36), iz Kovačev in iz Bačeva pri Sarajevu (Nas. V. tab. 13, 14) ali pa iz Tasovčičev v stolačkem kraju (Nas. VI. tab. 12) in potem kak tipičen konak mohamedanskih begov ali agov z nadstropjem („čardakom“), z balkonom („divanhano“), „haremlukom“ in poleg stoječo kuhinjo („mutvak“).

Krasne vzore begovske kuće nudi n. pr. Trebinj v Hercegovini (Nas. II. tab. 28) ali pa selo Rajnovci ter Briješće blizu Sarajeva z zelo dobrim aginskim čardakom (Nas. V. tab. 4, 13). Druge vzore hiš z nadstropjem in odprto divanhano navaja tudi Meringer iz Mostarja, Travnika in iz Novih¹⁾.

K tej bogatosti srbskih hiš na Balkanu se pridružuje sedaj serija hiš iz Dalmacije, Hrvatske in vzhodne Slavonije, od katerih posebno zadnje vzbujajo velik interes radi svoje razvite umetniške strani. Držimo se dela „Hrv. gradevni oblici“, izdanega od hrvatskih arhitektov v Zagrebu (1905—09), pridali bi odtod v razstavo predvsem eno imenitno okrašeno srbsko kučo sremsko iz Mitrovice ali iz Batajnice, Prozora (Obl. tab. 2, 41, 42) z „ambarjem“ iz Opavice ali Erdevika (tab. 21, 46) in s kakim malim čardakom iz Boljevcev ali z Belega Brda (tab. 45, 35), vse okrašene z lepimi rezbarijami.

¹⁾ Volksth. Haus in Bosnien (Wiss. Mith. Bosn. VII 272, 273, 279, 282 sl.)

Iz pravega hrvatskega ozemlja, ki se drugače s svojo notranjo opremo nagiba na severu k frankovskemu, pri morju in na jugu pa k romanskemu tipu, bi spadala sem nadalje I. kamenita kuća iz severne Dalmacije, pri kateri je soba dvignjena v prvo nadstropje nad klet (,konòba'), n. pr. od Solina (obl. tab. 10). 2. ribiška kôča od Kotora, 3. etažna lesena stavba iz zagrebške županije z zunanjsimi stopnicami na balkon in v ,trijem', n. pr. iz Bukevja ali iz Siska ali iz Mart. Vesi (obl. tab. 8, 16) in 4. pritična hiša z verando izrezano v sprednji steni in z lično poslikano vežo (,ulaz', ,politana'), iz zagrebške županije n. pr. iz Petakov, Trnave ali iz Gaja (obl. tab. 38, 43, 18).

K tem bivališčem srbohrvatskega ljudstva pa bilo treba še dodati neizmerno zanimiv tip, naravnost prehistoričen, — stavbo na kolih („sojenica“) s savskega pobrežja, n. pr. iz Broda ali pa iz Dolnje Doline in kak potočni mlin („mlin na stupe“) iz sunjske okolice. V celem bi obsegal srbohrvaški oddejek 19, a pri potrebnih restrikciji kakih 16—17 objektov, torej znatno število, a treba je takoj pripomniti, da bi velik njih del povzročal le male stroške.¹⁾

VII. BOLGARI.

Bolgarsko hišo poznamo jako malo iz literature. Pri njej je treba zlasti razločevati planinske (gorske) tipe od tipov v ravnini in severnobolgarski nižini. Za prvo vrsto je v sev.-zap. Bolgariji karakterističen „burdel“ („bordel“), to je ravna podzemeljska bajta, v kateri prebivajo največ cigani in nekaj boljša „iža“ ali „kàšta ú-zem“, zopet podzemeljska, znotraj že diferencirana.

Vzor bi se lahko vzel iz plevenskega ali lomskega okraja. K temu bi se pridružil še tip slamnate bajte nad zemljo („kàšta ná-zem“) z ajbkom v ozemlju med Vranjo in Kjustendilom (Srp. Etn. Zb. XVIII. slika 16—18), ali pa od Vrače, Bělogradčika. Nadalnje planinske kočice bi bilo treba vzeti z Rodope, in sicer staroselski tip, ki prevladuje v malih selih, kakor tudi novejši „gradski“ (iz velikih sel), vse iz kamena, z nadstropjem, pokritim s slamo ali s kamenitimi ploščami²⁾, dalje tip iz Srednje Gore od

¹⁾ Prof. Ant. Jiroušek, ki ima zaslugo za neušesničen načrt hrvatske narodopisne razstave (projekt. v Zagreb l. 1911) v tem, da je izdelal za njo podroben program (Osnova za hrv. pučku izložbu. Zagreb 1901) je predlagal celo samo za hrvatsko-dalm.-bos. ozemlje 16 hiš, — število s katerim seveda za celotno slovansko razstavo ni možno operirati, ravno tako kakor s češko-slovaškimi objekti naše razstave iz l. 1895.

²⁾ Dečev: Sbornik za nar. umoty. XIX. Mat. 4.

Katta, Tiča ali Drenova, zanimiv tudi od umetniške plati, eden ali dva tipa iz zapadne ali južne Makedonije (od Ohride ali Soluna) in makedonski (rumelski) „han“. Razun tega je seveda neizogibna še gorska pastirska „koliba“ in kamenita „mandra“ s košaro, s katerimi nas je seznanil Dečev (l. c. 43, 49).

Ker pa smo se tudi drugod ozirali eventualno tudi k tipični starinski mestni hiši, bi bilo seveda umestno tudi ta selska bivališča dopolniti s karakterističnim tipom, n. pr. iz Tirnova in seveda tudi z zanimivim rečnim mlinom iz sofjske okolice. V cellem II—12 objektov.

V koliko bi se k seriji ljudskih (kmetskih) tipov pripajale tudi karakteristične mestne hiše, je za projekt razstave predvsem finančno vprašanje. Isto velja še v večji meri o vaških cerkvah in zvonikih. Ali jaz bi smatral te stavbe za absolutno potrebne za razstavo ne le zaradi zvišanja slikovitosti in raznoličnosti celotne slike, ampak tudi zato, ker je taka vaška cerkev zrastle z življenjem kmetskega ljudstva ter je potrebno dopolnilo tako zunanjih vaških pogledov in obrisov, kakor tudi njih notranje bitnosti. Staviti cerkvice pri vseh plemenskih skupinah bi bilo menda nad financijelne moči razstave. Zadostovala bi, mislim, ena za češko-slovaško skupino (iz Šlezije ali s Slovaškega), rusinsko (iz Karpátov, n. pr. iz Ondavke ali iz Gornje Polánke v Šaryši), velikorusko in srbsko. Srbski zidani monastir bi bil gotovo znamenit okrask in morda bi zaradi sicer prevelikih stroškov zadostovalo, če bi se vzela za vzor kak manjši n. pr. iz Kučevišta ali iz Gornjan v Skopski Črni gori (Nas. III. tab. 30, 32). Manjša džamija z minaretom bi utegnila representirati bodisi mohamedanske Srbe iz Bosne ali pa bolgarske Pemáke z Rodope. Drugje bi lahko bili lepi starinski zvoniki, kakršnih poznamo n. pr. iz Poljske celo vrsto in to jako lepih.¹⁾

Kot dopolnilo, ki bi stalo izven slovanskega sela, namerava praški komité postaviti kos stare Moskve iz XVI.—XVII. stoletja s karakteristično leseno arhitekturo, obdano z impozantno in slikovito leseno bastijo s stolpi in vrati, nekako v tej obliki, kakor se je ohranila n. pr. v Sibiriji pri mestu.

Za sredino te moskevske slike bi bila najbolj prikladna kopija stare bojarske hiše, opremljene odznotraj po načinu in štilu dotične dobe in pristopne občinstvu, da si jo ogleda (kar bi pri ostalih hišah stare Moskve odpadlo). Izprva se je mislilo na kopijo znamenite hiše Romanovih, te znane moskevske atrakcije. Ali ta

¹⁾ Mokłowski, Sztuka.

hiša ni pravilno rekonstruirana in je tudi zvezana s prevelikimi stroški, tako da bi se bolj priporočalo vzeti drug vzor, katerega izbiranje bi bilo pripuščeno seveda ruskemu komitétu.

Paralela k temu bi bil pač znani tipični plemiški dvorec poljski, bodisi z empirovo loggio na stebrih (iz ruske Poljske n. pr. od Piotrkowa¹⁾), ali pa še boljše stari, leseni, katerega krasni in slikoviti vzori so se ohranili n. pr. v Czarnożyłach pri Wieluni iz XVI. stoletja ali v Ciepielewu v gub. radomski (nekdanja lastnina knezov Sanguszkov) ali iz nadnarvanskega Podlasja.²⁾

V celem bi bilo torej treba, kakor je videti, za ta projekt slovanskega razstavnega sela, razun Moskve in poljskega dvorca, okoli 84 event. 70 stavb razne velikosti in cene. Za kakih 20 objektov bi bili stroški minimalni, ali enako število bi bilo zopet dražje. Celoto bi cenil na pol milijona kron. Ako bi finančna sredstva razstave ne zadostovala niti za manjšo tu navedeno serijo poslopij, bi bilo treba seveda jo še skržiti, in sicer precej znatno morda na 50 stavb. Zunanja slika sela bi na tem ne trpela, nasprotno, morda bi celo pridobila na preglednosti, raznolikosti in slikovitosti, ker bi se konture gotovo tolikokrat ne ponavljale, toda trpel bi seveda njen znanstveni značaj, v kolikor bi bil cilj razstave predočiti kar najpopolnejšo sliko razvoja ljudske hiše slovanske.

Nasproti pa bi se mogla predočena slika še v marsikaterem pogledu spopolniti z naravnost odličnimi atrakcijami, če bi bilo dovolj sredstev. Znanstveni svet bi gotovo jako zanimala n. pr. paralela slovanskega stanovanja z litvolotiskim, ki bi ga lahko zastopala ena starinska litevska kmetija in en starinski lotiški „nams“ (s kleeto in rijo). A o tem, kako bi tudi široko občinstvo interesirala razstava bivališč drugorodcev, ki polnijo rusko državo, od severnih Samojedov pa do kavkaških gorcev in Turkotatarjev srednje Azije (ali vsaj teh, ki se rusificirajo), tu ni treba pisati. To bi šlo predaleč.

¹⁾ Mokłowski, Sztuka 343, Gloger, Budown.

²⁾ Mokłowski, Sztuka 345, 347, 349.

NAČELA LAIŠKE VZGOJE.

Po mednarodnem kongresu za нравno vzgojo v Londonu l. 1908 se je vršil letos koncem avgusta drugi kongres v Haagu. Če je že prvi kongres kazal stremljenje po združenju vseh smeri in če je bilo že takrat mogoče, da so se na tribuni pred številnimi udeleženci vseh krajev in narodov menjali kot govorniki in predavatelji: jezuitje, židje, pastorji, anglikanski škofje in racionalistični pedagogi, tedaj je haagski kongres polagal na tako toleranco raznih nazorov še večji važnost. Zdelo se ti je, da pred ideali vzgoje in pred vprašanji npravne bodočnosti ljudstva morajo umolkiniti vsi spori teorij in da mora spregovoriti predvsem čustvo človeštva. Ali npravnega prerojenja človeške družbe ne ogrožajo vedno in povsod isti sovražniki? Ali v delu za skupne ideale morda ne moremo biti vsi složni?

Težko je danes ocenjevati pomen takih kongresov, na katerih se včasih najvažnejše misli morajo umakniti mednarodni vljudnosti ali oficialni nevljudnosti, kakor se je to zgodilo n. pr. v Haagu, kjer — kakor pravijo — holandska vlada ni posebno prijazno gledala na ta kongres. Kakor v Belgiji tako bi na Holandskem vlada najraje odpravila nevtralnost ljudskega šolstva in naredila iz njega kontesionalno šolstvo, bodisi katoliško, bodisi kalvinistično. Senca moderne civilizacije, ki pa ni nič bolj temna kakor je senca starših civilizacij, pada v takih deželah seveda tudi na laiško šolo; nekonfesionalno šolo proglašajo radi za nemoralno šolo, če že ne protinravno. Pojem laičnosti identifikujejo s pojmom kriminalnosti. Postaviti proti verskemu idealu npravni laiški ideal, trditi, da se v človeški naturi vsled vplivov družbe tvorijo neke prvine npravnosti, katere je treba izpopolnjevati v šoli svobodni vseh metafizičnih dogem, da je človeška družba sama najmočnejši vir npravnega idealizma, te in podobne misli zadevajo na stalen odpor teh, ki si laste nekaj monopol npravne vzgoje. Priznavaajo sicer, da morajo vsa pota voditi v Rim, tega pa nočejo priznati, da bi poleg teh potov mogla biti tudi pota, ki vedejo k poštenju, čednosti, srčnosti, k vsem krepostim državljskim in privatnim. Zaraditega je tudi v Haagu naletela na odpor na gotovi strani slušateljstva izjava francoskega pedagoga F. Buissona, češ

da laiška нравna vzgoja ni v nobenem oziru manj vredna od verske vzgoje, zato ker globoko korenini v človeški naturi in ravnotako, kakor veda ali umetnost, se ne da niti нравnost ukovati več v spono verskih dogem.

Znanstven in laiški značaj nove нравne vzgoje je poznat zlasti v francoskem stremljenju po dovršenem vzgojnem sistemu. Razvoj modernih narodov nosi sam po sebi že to tendenco socializirati нравne ideale, zasnovati нравnost na socialni realnosti, vero v simbole človeštva zameniti z vero v človeštvo samo. Nравnost z metafizične absolutnosti se prenaša v relativnost časovno in prostorno; kolektivna zavest postaja poklicani razsojevalec v vprašanih socialne in individualne нравnosti. Za intelektualne vzgojne momente iščejo razlago v sociologiji, za afektivne strani individualnega нравnega življenja iščejo poučenja v psihologiji. Stari dualizem duše in telesa, boga in človeka, ta dualizem racionalizma in empirizma se pojavlja kot dualizem družbe in individuva. In s tem je že povedano, da нравnih idealov ni mogoče tvoriti z prvin mrtve minulosti, ampak z prvin žive sedajnosti. Idealizem verski se umika idealizmu socialnemu.

Prvi oficialni francoski šolski program laiške vzgoje datira z leta 1887. Od te dobe se je marsikaj spremenilo, in pedagogi privrženci laiške ideje se trudijo spremeniti in dopolniti tudi vzgojni ideal po novejših znanstvenih izsledkih o vplivu dednosti, o duševnem življenju otroka, o vzgoji volje, o problemu vesti itd. Išče se nov metodičen program нравne vzgoje neodvisne od vsake metafizične koncepcije in od vsake vere v nadnaravnost. Vidi se, da je treba že v prvi dobi нравne vzgoje sugerirati нравne običaje, v drugi je treba skrbeti za vzgojo volje in probujo vesti s tem, da često odkazujemo na zgodovinske dogodke in vsakdanje življenje, v tretji dobi pa je treba varovati dosepevajočo mladino pred najvažnejšimi nevarnostmi, treba ji je vdihniti ljubezen k naravnemu življenju, častnemu in delavnemu.

Mogli bi tedaj načela laiške vzgoje zgrniti v teh-le stavkih:

Nравnost ni zgolj spekulativna veda; pri нравni vzgoji ne gre toliko za urjenje v spretnem razgovarjanju o нравnosti, ampak predvsem o razvoj нравnosti. K temu je treba trojnega: 1. poznati нравno dobro, 2. hoteti jo uresničiti, 3. poznati prava sredstva k temu.

Poznanje нравnega dobra se da prej doseči z objektivnim vsestranskim in obsežnim opazovanjem po vzgledu sociološke metode, kakor pa s subjektivno metodo.

Nad individualno zavestjo, ki je zelo nezanesljiva in brez

avtorite, stavi sociologična teza kolektivno zavest, katera edina more določati pravo dobro in diktirati obvezne zapovedi.

Zakaj? Zato, ker je ta kolektivna zavest nekak glas človeštva, glas polen avtorite, ker je izraz modrosti vseh dob.

Katri je osnovni princip te zavesti? Ta, da nravno dobro obstoji glavno v notranjih lastnostih, v duševni organizaciji, v osebni vrednosti. Te lastnosti so:

1. vera v človeštvo in zaupanje v samega sebe t. j. vera v resničnost dobra in v možnost to dobro doseči;

2. dobra volja, ki obstoji v bistvu v spoštovanju k splošnemu, trdnemu in objektivnemu pravilu;

3. notranja harmonija, iz katere se tvori stalna osebnost, sovisla, harmonična, prilagajajoča se svoji socialni nalogi in opirajoča se sicer v narodne lastnosti, katerim pa se vseeno slepo ne uklanja. Pravo dobro je, biti človek, človek, v katerem vse duševne funkcije harmonizirajo in prispevajo k stvorjenju nramnega tipa, ki kar najlepše odgovarja njegovi naturi in njegovim pogojem. Dobra dejanja izhajajo naravno iz take osebnosti, ki je vedno v soglasju s samo seboj in s tem, kar je najboljšega v človeštvu.

Človek ni sam. Pri razvoju svoje osebnosti mora se ozirati tudi na osebnost drugih; zakaj prilastuje li si pravice, tedaj ga njegov razum kot predstavnik kolektivnega razuma, razuma dobrodejnega redu in splošnosti, zavezuje, da bi priznal ista prava sebi enakim bitjem.

Spoštovanje k tem pravicam tvori bistven del pravega osebnega dodra. Dolžnosti, ki nam jih nalaga kolektivna zavest, pomagajo v vsakem človeku stvoriti nramno bitje in dajejo karakteru več moči in več stanovitnosti osebnosti, ovladane a vedene od razuma.

Osnovna dolžnost pa je podrežati svojo individualno voljo kolektivni splošni volji, ki se je iztvorila tekom stoletij in se pojavlja danes v najboljših stvorih človeštva.

Iz tega izhajajo vse dolžnosti, ki se aplikujejo ne na posameznega človeka, ampak na človeka živečega v človeški družbi.

Vsa ta prava merijo k socialni funkciji. Bistven pogoj, da bi se ne dotaknili čustev častnih ljudi, je voliti najprimernejšo socialno funkcijo, jo izvrševati po pravilih, kakor nam jih predpisuje dolga tradicija in katera tudi odobrava in priznava naš osebni razum.

Besedo „funkcija“ je treba vzeti tu v smislu splošnem, v smislu analognem, kakor ga ji pripisujejo v fiziologiji, kjer imajo vsi organi od možgan do črevesa vsak svojo funkcijo t. j. morajo

vršiti svojo nalogo, gotove čine.

S tega stališča morajo vsi člani družbe vršiti svojo funkcijo, funkcijo, vsled katere jim pripadajo gotove prednosti, vsled katere pa morajo prenašati tudi gotove težkoče in nevarnosti. Junaki, katere človeštvo najbolj spoštuje, prekoračujejo besede Pasteurjeve: „Pri dobru, katero smo dolžni vršiti, preneha dolžnost naša tam, kjer se konča možnost“.

Morala je praktična veda; zato ne zadostuje poznati dobro in hoteti ga udejestviti. Treba je tudi vedeti kdaj in kako je mogoče udejestviti dobro. Poskus bi bil brezvspešen, ko bi bila človeška natura nespremenljiva. Ali to ni tako.

Za stvarjenje npravne osebnosti je treba najprej globoko utisniti v dušo idejo dobra, narediti jo za vladajočo silo, prevesti jo tako rekoč v našo kri in meso in jo utelesiti v celi osebnosti.

Ideja ima svojo moč v življenski energiji in se more uresničiti samo z uporabljanjem te energije, zato je treba nadalje stremeti po razvoju, po npravni moči in dati našemu delovanju npravno smer. Tako pripravljen individuv je sposoben bojevati se proti zlu, bodisi, da ga hoče odpraviti, bodisi, da ga zmanjšuje, bodisi končno, da ga more možko prenašati, kadar to drugače ne gre.

Prva stopnja prave modrosti je bojevati se proti zlu in nad njim zmagovati. Toda to ne zadostuje. Vzvišenost človeškega značaja obstoji v njegovem stremljenju po popolnosti, v tendenci, ki ga stalno sili, da bi sam sebe prekosal. Ta tendenca po popolnosti, ki se nam pojavlja v raznih formah heroizma, pa ni nobena prevara samega sebe. Zakaj gmotna dobra niso niti edina dobra, niti najvišja dobra.

Nravnost ima večjo vrednost, kakor vse ostale praktične vede, in sicer po vzvišenosti cilja, katerega si stavi, dalje po naznačevanju pozitivnih sredstev, s katerimi je mogoče doseči tak cilj.

Morala mora zavzemati tudi prvo mesto na raznih stopnjah javnega pouka. Prvo mesto pa se ji mora odkazati zlasti v demokraciji, kjer bi svoboda hitro padla na nivo razuzdanosti in samovolje, ko bi vnanjih moči, ki silijo človeka k nravnosti, ne nardomeščala močnejša notranja moč, katera brzda in vodi k nravnemu življenju.

B. Č.

KRITIKA IN POLEMIKA.

BRUNČKO O TEORII IN PRAKSI.

Dalje.

Kdor hoče pravilno interpretirati programatična načela kake stranke, mora predvsem gledati na to, da varuje pri tem logično skladnost v vseh posameznih točkah t. j. načelne točke se ne smejo nahajati v nikakem nasprotju, tudi vse derivativne točke morajo pri interpretiranju slediti z logično stringenco iz njih. Treba je torej pri tem strogo ločiti, kaj je pravo načelo in kaj je zgolj njih derivat oziroma nujna posledica ali pa pritekline.

Najvišji cilj, za katerim stremi socialna demokracija, je kolektivističen družaben red t. j. družba, ki temelji na kolektivni lastnini in ne pozna nobenih razredov; z drugimi besedami povedano: cilj je „prevod delavnih sredstev v družbeno last“. Tako stoji celo v onem kočljivem pasusu, na katerega se dr. Brunčko proti meni sklicuje. Družba temelječa na kolektivni lasti, kakršno hoče socialna demokracija, in pa sedanja razredna družba, ki temelji na principu osebne lastnine, sta dve popolnoma nasprotni stvari, tako da kdor hoče eno, mora zavračati drugo in obratno. To sem povdarjal že v svoji prvi razpravi v „Omladini“ (let. VIII. str. 149—151), ki morda zasluži, da bi si jo bil dr. Brunčko natančneje prečital. Če je hotel v tem spornem vprašanju resno razpravljati, bi moral doprinesti vsaj dokaz, da sta kolektiven družabni red in sedanji družabni red, ki sloni na osebni lastnini, v bistvu eno in isto. Ker le tako bi imelo logično veljavnost njegovo dokazovanje, da socialna demokracija zastopa v resnici evolucijsko načelo ali načelo „reforem in razvoja“, ne pa revolucijsko načelo. Tako pa so ostala vsa tozadevna njegova prizadevanja apriori brezvspešna.

Po mojem preudarjanju ni prav mogoče trditi, da hoče socialna demokracija sedanji družabni red le reformirati in ga izpopolnjevati, zakaj če resno delujem na izpopolnjevanje sedanjega družabnega reda, potem je nedosledno hoteti tudi nekaj, kar je temu v diametralnem nasprotju, namreč kolektivističen družabni red. Socialna demokracija pa hoče drug družabni red, drugo družbo, zato velja tudi njen boj sedanji družbi. Tega ne taji no-

bena socialno demokratična stranka in dr. Brunčko je sam to nekoč priznal.¹⁾ Zaraditega pa nima nobenega pravega smisla trditi o kaki reformi sedanjega družabnega reda, katerega socialna demokracija zavrača in pobija. „Reformirati“ sedanji družabni red v kolektivističen družaben red pomeni približno toliko, kakor če reče stavbenik, da je renoviral grad, pa ga je preustrojil v tovarno porabivši stari materijal. Kjer postavimo namesto ene stvari drugo stvar, tam ni mogoče več govoriti o reformi, ampak o snovanju novih stvari, ki se morejo uresničiti le tako, da se vse, kar tem nasprotuje, uniči in odstrani.

Kdor vse to uvažuje, temu je revolucijsko načelo socialne demokracije razumljiva stvar. Ker med kolektivnim družabnim redom, ki je najvišji postulat socialne demokracije in pa med sedanjim družabnim redom ni nikake naravne izravnave v smislu razvoja in reformiranja, zlasti še, ker se skoro nikdo noče prostovoljno odreči osebni lastnini, niti voditelji socialne demokracije sami, in ni upanja, da bi se v tej zadevi doseglo kdaj soglasje; zato je le eno izhodišče iz tega socialnega konflikta, namreč to, da proletarijat svoj najvišji postulat, kolektivistični družabni red, uveljavi nasilno s politično močjo proti volji ostalih razredov sedanje družbe in brez ozira na njih prava ter interese.

Socialisti, ki dosledno mislijo, so si popolnoma svesti, da je tu vsak razvoj izključen, vsaka reforma nezadostna, da bi se mogel uresničiti kolektivističen družabni red proti sedanjemu družabnemu redu, zato je popolnoma dosledno, če povdarjajo in zagovarjajo nujnost revolucije. Stvar je v resnici taka, da kdor resno hoče kolektivističen družabni red, ta se mora koncem koncev sprijazniti tudi z revolucijskim načelom; kdor pa zavrača revolucijo, in revolucija je le revolucija v tej ali oni obliki — ta se mora enkrat za vselej odreči kolektivističnemu družabnemu redu. Tako zahteva železna doslednost socialnega življenja.

Da ne ponavljam tega, kar sem že enkrat rekel o revolucijskem načelu, odkazujem čitatelja na svoja dotična izvajanja v „Omladini“ (let. VIII. str. 150), katera je dr. Brunčko molče prešel. Povdarjam pa, da do danes se še nobenemu revizionistu ni posrečilo dokazati, da je prehod sedanjega družabnega reda v ko-

¹⁾ Dr. Brunčko je to sam priznal v „Omladini“ VIII. letnik str. 30., kjer piše: „Zato hoče socializem ta spor med delom in kapitalom in ta razkol med proletarcem in buržoazijo odstraniti s tem, da odpravi privatno lastnino na produkcijskih sredstvih in jo izroči v last človeški družbi. Dalje: Odstranitev vsakega privatnega lastninskega in dednega prava v znamenju kolektivizma bi pomenila seveda popolno preobrnitev današnjega socialnega reda.“

lektivističen družaben red mogoč potom reform in evolucije — v pravem pomenu besede — zato bi bil dr. Brunčko prav storil, če bi poskusil to dokazati. Ne zadostuje, sklicevati se le na mnenja posameznih revizionistov. Kautskega pa dr. Brunčko ni razumel, zakaj njegovi nazori o revoluciji se v bistvu krijejo z mojimi izvajanjem v „Omladini“.¹⁾ Kautsky namreč pravi v „Socialni revoluciji“, na katero se Brunčko sklicuje, doslovno takole: Podvzetja, ki merijo na to, da se pravna in politična stavba družbe prilagodi spremenjenim gospodarskim razmeram, zovemo reforme; ako prihajajo iz moči razreda, ki je družbo doslej politično in gospodarsko ovladal, tedaj so to reforme, če tudi morda niso bile dane prostovoljne, ampak so bile vladajočemu razredu izsiljene bodisi vsled pritiska zaslužnjenih razredov, bodisi vsled sile razmer; nasproti temu pa imenujemo podvzetja revolucijo, ako prihajajo iz moči razreda, ki je bil doslej zatiran in ki mora, dobivši politično moč, izrabiti jo v lastnem interesu v to, da bi celo politično in pravno stavbo polagoma ali hitreje pretvoril in ustvaril nove oblike družabnega sodelovanja“. To je tudi popolnoma v soglasju s smislom programa socialne demokracije.

Meni je glavna stvar logičen smisel programa, zato me besede „razvoj“ in „reforme“, katere je iztaknil iz njega dr. Brunčko, niso spravile iz ravnotežja. Ko bi pri meni igrala posamezna beseda glavno ulogo, bi se bil prav lahko izognil kočljivemu pasusu s tem, da bi citiral program nemške socialne demokracije, ki ima drugo stilizacijo. Ako se dr. Brunčko sklicuje pri revolucijskem načelu na prakso socialne demokracije, se vidi v tem vsa neresnoba njegove diskusije. Ali se morda boji ruske socialne demokracije gibljejo v mejah reforme in razvoja? Ali je socialna demokracija pri zadnjih dogodkih v Budimpešti razvijala znanstveno revolucijo, ki je baje identična z evolucijo? In ko so socialni demokratje v Trstu s silo zabranili delo onim delavcem, ki niso hoteli vstopiti v njihovo organizacijo, ali so s tem zastopali praktično evolucijo?

Načelo razrednega boja je v citiranem programu izraženo sledeče: „proletariat organizirati, napolnjevati ga z zavestjo njegovih odnošajev in nalog, narediti in vzdrževati ga sposobnega za boj, to je pravi program socialno demokratične stranke . . .“ Organizačni statut socialne demokracije v soglasju s to točko prepoveduje svojim strankarjem vsako članstvo ali sodelovanje z

¹⁾ N. o. m.

meščanskimi oziroma nedelavskimi strankami.¹⁾

In kljub temu si upa dr. Brunčko trditi, da se meni ni zdelo vredno, nekoliko z dokazi podpreti trditve, da stoji socialna demokracija na stališču razrednega boja in da je narodni radikalizem v tej točki v diametralnem nasprotju s socialno demokracijo. Menim, da ne zadostuje, če se tu dr. Brunčko omejuje na svoja tozadevna izvajanja v „Omladini“. Zaradi kontrole jih citiram na tem mestu: „Razredni boj je ostal sicer še vnaprej glavno načelo praktičnega socializma, toda izgubil je svojo prvotno intransigentnost. Preje je pomenil razredni boj toliko, kakor boj na življenje in smrt vsemu, kar je ostalo izven proletariata t. j. državi, buržoaziji, agrarizmu itd. brez pardonov in kompromisov — danes vidimo, kako proletarijat oziroma njegova politična zastopnica socialna demokracija od slučaja do slučaja (n. pr. pri volitvah, glasovanjih itd.) paktira brez slabe vesti z zastopniki kapitalističnih vrst, ako imajo le betvico naprednosti v svojem programu. Da, na Nemškem se rudeča internacionala ni bala stopati roko v roki k volilni urni s centrom t. j. s konservativnim nazadnjaškim elementom. Razredni boj se danes razumeva tako: delavstvo se mora organizirati v samosvoj razred, ki ima čisto svoje, le njemu lastne, tipične, gospodarske interese; delavstvo mora dobiti razredno zavednost in razredni ponos, zavedati se mora svoje socialne individualnosti kot skupina, kot razred. Le tako je mogoč razvoj v mišljenju in življenju socialne družbe“. Tako torej hoče dr. Brunčko dokazati, da socialna demokracija ne stoji več na stališču razrednega boja, ampak da priznava vse razrede človeške družbe in ž njimi vzajemno deluje ter podpira njih vsopreden razvoj, kakor to zahteva narodni radikalizem. Dr. Brunčko mi bo že moral odpustiti, da smatram socialno demokratičen program za merodajnejši, kakor njegovo mnenje o načelu razrednega boja. Pristavim še to, da je znak precejšnje naivnosti, če kdo iz nekaterih slučajev paktiranja z meščanskimi strankami sklepa, da socialna demokracija ne vstraja več na razrednem stališču; to so stvari, ki zadevajo taktiko stranke, ne pa njena načela, kakor sem pojasnil to že na drugem mestu.

O historičnem materializmu sem rekel, da je ta nazor o socialnem življenju napačen, zato, ker se da doprinesti vsaj toliko dokazov proti njemu, kakor jih navajajo zanj; povdaril sem tudi da se narodni radikalizem ni nikoli naslanjal na historičen mate-

¹⁾ Socialna demokracija danes celo na kulturnih poljih noče več skupno nastopati z nedelavskimi razredi, kakor nam to dokazuje okolnost, da povzročajo secesijo iz mednarodne zveze „Svobodne Misli“ in organizirajo svoje razredne sekcije „Svobodne Misli“.

rializem. Dr. Brunčko mi nato odgovarja, da sem nelogičen, zakaj, „s tem sem nehote priznal, da je vsak nazor o pravilnosti ali nepravilnosti materialistične zgodovine teorija individualnega¹⁾ značaja“. „In vendar — nadaljuje dr. Br. — trdi takoj na to apodiktično: Narodni radikalizem se ni nikoli naslanjal na historičen materializem in se tudi ne bo, dokler bo obstajal kot struja z jasnim, doslednim življenskim nazorom“. Češ ker velja to tudi o narodnem radikalizmu kot idealističnem svetovnem naziranju, sem zato nelogičen.

To je malo čuden odgovor. Historičen materializem ni nobena apriori evidentna resnica, ampak je filozofska hipoteza, kakor je historičen idealizem. Ako ima hipoteza le en dokaz proti sebi, je neveljavna, pa naj ima še toliko dokazov za sebe. Ta fundamentalen logičen stavek se nahaja že v vsaki učni knjigi logike za srednje šole. Historičen materializem pa ima proti sebi več ko en sam dokaz; ali ne sledi iz tega, da je napačna hipoteza?

Hvaležno sprejemem vsak pouk, ampak dr. Brunčkove lekcije iz logike za zdaj še hvaležno odklanjam.

Neresnica je dalje dr. Brunčkova trditev, da jaz zagovarjam historičen idealizem, ki baje trdi, da so psihična stremjenja edin odločujoč faktor v socialnem življenju. Če zavračam historičen materializem in trdim, da se narodni radikalizem ni nikoli nanj naslanjal in da se tudi ne bo naslanjal, tedaj iz tega vendar še ne sledi, da postavljam historičen idealizem kot absolutno veljavno hipotezo. To je nelogičen sklep. Pristavljam pa, da je v historičnem idealizmu mnogo več resnice, kakor jo je v historičnem materializmu.

Kdor hoče razlagati zgodovino človeške družbe, ta se mora ozirati ne le na materialne ekonomične interese, ampak tudi na idealne interese psihičnosti človeške nature. To je pravilno. Meni pa za tako razlago tukaj ne gre, ampak moj problem je ta: Kateri izmed interesov človeškega stremjenja moramo staviti na prvo mesto in v kakem redu se morajo nahajati interesi, da se človeško življenje pospešuje v kar največji meri? Ta problem je torej v bistvu etičen. Teoretsko vprašanje, kako je človeško življenje, kakšne so dejanske njegove oblike in kakšne so bile, je bistveno različno od praktičnega vprašanja: kako naj bo življenje t. j. kakšne oblike mu moramo dati, da se čim najbolj povspešuje njegov razvoj. To je treba dobro ločiti.

Etika socialne demokracije uči, da je staviti ekonomski in-

¹⁾ Hotel je menda reči, da je le relativno veljaven t. j. pravilen ali nepravilen, kakor se že vzame.

teres na prvo mesto in temu podrejati vse druge interese, zato stavi proletarijat svoje gospodarske interese nad vse druge interese človeške družbe. To je etičen materializem, ki se naslanja na historičen materializem, češ, v življenju človeške družbe odločuje vedno ekonomski interes, zato bodi tudi vodilen interes človeškega življenja.

Etičen idealizem pa stavi idealne interese nad ekonomski interes in jim odkazuje vodilno vlogo v človeškem stremljenju. To pa zaraditega, ker se je to načelo v življenju človeške družbe doslej mnogo bolj obneslo, kakor načelo etičnega materializma. Na načelo etičnega idealizma,¹⁾ ki nikakor ne negira ekonomičnega interesa, ampak ga samo podreja idealnim interesom n. pr. narodnemu, se naslanja tudi narodni radikalizem, in to načelo jaz zagovarjam.

Etičen materializem, v katerem je zapopadena vrednostna teorija socialne demokracije, se navadno označuje kot historičen materializem, kar pa ni pravilno, in to tudi v razumevanju socialno-demokratskih načel marsikoga zmoti.

O narodnosti in narodnostnem načelu je dr. Brunčko napisal v „Omladini“²⁾ nekaj dobrih misli, ki jih je narodni radikalizem že od svojega začetka zastopal. Dr. Brunčko jih je čul ponovno iz mojih ust. Toda v omenjenem članku (posebno v II. delu) se nahajajo tudi nazori, ki prejšnjim očitno nasprotujejo in katerih ne podpišem. Za dokaz navedemo nekatera najvažnejša mesta. Na 3. strani pravi: Iz naroda za narod — v tem geslu je, zdi se mi, obseženo skoraj vse naše hotenje, v tem geslu je obsežen naš cilj, naš program in pot, po kateri hočemo uveljati svoj duševni, notranji „jaz“. Na 8. strani: Narod nam je torej psihično najbližja skupina človeške družbe, najbližji pa nam je tudi socialno. Na njegovem procvitu imamo neposredni interes in ta neposredni interes je predvsem čustven; materialni interes igra podrejeno ulogo. Zato smo si izbrali narod za prvo in glavno torišče našega socialnega dela, zato smatramo za svojo dolžnost delati pred vsem za narod. Od tod naše geslo „iz naroda za narod“. Na 9. strani pa že povdarja: Narodnost nam ni kategorični imperativ³⁾ kateremu bi se klanjalo vse ostalo. Zaradi narodnosti ne sme nihče trpeti, ne družabno in ne gmotno. Pozdravljamo silni narodni altruizem, udejstvovan v delu in žrtvah za narod, ne ob-

¹⁾ Etičen idealizem ni to, kar historičen idealizem.

²⁾ Narodni in socialni moment v našem programu I, I. VIII.

³⁾ Kategoričen imperativ pomeni tukaj vsekako toliko, kakor dolžnost.

sojamo pa zdravega egoizma, ki stremi le po lastnem blagostanju in sreči. In na nekem drugem mestu tudi trdi, da sta narod in narodnost le relativna pojma in zato tudi narodni interesi ne morejo biti glavni, ampak, da gre prvo mesto ekonomskemu interesu.¹⁾

Kdo more premostiti to nasprotje k narodnostnemu načelu narodnega radikalizma, katero se glasi: narodna dolžnost je prva, tej se klanjajo vse druge?

Med dr. Brunčkovim in mojim naziranjem o narodnostnem načelu bo menda le precejšnja razlika, če že ne druga, vsaj ta, da ne laviram. Vprašam, ali pa je v tem kako protislovje, ako z ozirom na njegove doslej navedene izjave o narodnostnem načelu trdim, da dr. Brunčko zavrača fundamentalno točko narodno-radikalnega programa, da podreja narodni interes ekonomskemu interesu in da na ta način najde stik s socialno-demokratskim in historičnem materializmom in internacionalizmom?

Dr. Brunčko mi hoče celo pomagati, da bi njegova izvajanja prav razumel. Hvala! Samo če jih on sam razume, se že s tem zadovoljim. Ko bi hotel biti hudoben, bi dr. Brunčka lahko podražil z resolucijo, ki je bila sprejeta lani na socialno-demokratskem strankinem zboru v Inomostu in naperjena proti češki socialni demokraciji.

Kdor je čital moj prvi odgovor na dr. Brunčkova izvajanja, je lahko izprevidel, na kaj je dr. Brunčko odgovoril in na kaj ni odgovoril. V prijetni zavesti, da moje trditve in argumenti popolnoma drže, lahko zaključujem to diskusijo z dr. Brunčkom.

M. Rostohar.

VERA IN NARODNOST.

Naš članek v 2. številki „Napredne Misli“ je teologa A. Ušeničnika spravil očitvidno v hude škripce, kakor nam to izpričuje njegov odgovor v 5. zv. „Časa“ (IV. letnik), kjer je nagromadil vse polno nestvarnih in po jezuitsko zavitih trditev. Evo vam odgovora A. Ušeničnika: Dr. Rostohar oznanja narodni radikalizem, ki mu je narodnost vse, ki v imenu narodnosti vse drugo žrtvuje, ki mu je narodnost merilo za dobro in pravo.“ Jaz oznamam tak narodni radikalizem? Ta Ušeničnikova trditev ni nič drugega kakor brezprimerna nekorektnost, kakoršne dostojen človek ne

¹⁾ Glej I. VIII. str. 105., na katerem mestu si nasprotuje zopet v tem, kar trdi n. pr. na 104. str. in drugod.

zagreši. Ko bi Ušeničnik ne poznal mojega odgovora na L. Brunčkovo razpravo o narodnem radikalizmu v „Omladini“ (let. VIII. str. 147—155), bi se končno sprijaznil z mislijo, da je neko- rektnost zagrešil bona fide. Toda Ušeničnik je na ta moj članek v I. zv. „Časa“ (str. 61—63) celo repliciral, ga je torej bral in mu mora biti njegova vsebina znana.¹⁾ V dotičnem članku²⁾ pa sem zapisal med drugim to-le: Narod je najprirodnejša oblika socialnega življenja in v splošnem lahko rečemo, da socialno življenje, katero živijo poedinci človeškega plemena, je de fakto narodnostno življenje. Cela človeška družba je razdeljena v narodnostne skupine. To je dejstvo, katerega ni mogoče utajiti. Socialno in individualno življenje³⁾ eksistuje le v naši abstrakciji, de fakto sta pa le eno realno življenje, ki se nam kaže v dveh oblikah. Socialno življenje je faktično narodno življenje in kot tako je gotova stran življenja poedincev. Narodno življenje je moje, je tvoje življenje etc., zato so vsi problemi narodnega življenja problemi individua oziroma individuov.

Iz spoznanja, da je človek socialno bitje, da je socialnost njegovemu življenju svojstvena, izhaja postulat nravnosti kot princip življenja. Nravnost je regulativ življenja,⁴⁾ kot tak nam je najvišje načelo. Nravnost pa ima svoj pravi smisel v socialnem življenju poedincev in njena najmočnejša korenina je ravno narodno čustvo. Narodno čustvo nam je najgloblji in najmočnejši vir nravnega ojačenja in zato stavimo narodnost tudi v praktičnem življenju na prvo mesto in narodne dolžnosti smatramo za najvišje dolžnosti. Mi povdarjamo narodnost ravno zaradi tega, ker hočemo postati v narodu in z narodnostjo nraavno popolni ljudje. Nraavnost in narodnost sta torej v tako ozki zvezi, da ju realno niti ločiti ne moremo; nraavnost in zato tudi narodnost ste načelo našega življenja. Z narodnostjo se hočemo povzdigniti na višjo stopnjo nraavne popolnosti. To je smisel našega narodnostnega načela in v tem duhu hočemo preroditi slovensko družbo.“ — To je dovolj jasno povedano. Ali pa ni to v diametralnem nasprotju s trditvijo A. Ušeničnika?

¹⁾ Ušeničnik namreč podaja na omenjenem mestu glavne misli mojega članka. Glej zlasti str. 62.!

²⁾ „Omladina“ (let. VIII.) str. 153.

³⁾ N. B. V kolikor govore o njem kot o posebnem življenju.

⁴⁾ N. B. Ki je najvišje realno dobro.

In zopet pravi dalje: „Zdi se mi, da ni težko uvideti, kako pogubna je ta teorija slovenskih narodnih radikalcev, brez ozira na vse drugo že zgolj z narodnega stališča. Če je tako, ne tožimo, da delajo nam Slovencem tujci, Nemci in Italijani, krvavo krivico! Morda pa so si Nemci in Italijani osvojili le Rostoharjevo filozofijo! Morda jih je dr. Rostohar prepričal s svojim „znanstvenim mišljenjem“ o svoji narodnostni teoriji!“

Ali niso to naravnost duhoviti argumenti? In stvarni povrh! Aleš Ušeničnik se je namreč s svojo kritiko mojega „Uvoda v znanstveno mišljenje“ nesmrtno blamiral, zato ga moje „znanstveno mišljenje“ neprestano vznemirja.

„In spoznali so, da je narodnost merilo za dobro in pravo. Zato delajo le dobro in pravo, če v imenu in interesu svoje narodnosti zatirajo druge narode.“ To je stari predsodek, ki smo ga slišali že ponovno iz ust Ušeničnikovih. Navadni ljudje se svojih predsodkov polagoma sami iznebijo, Aleš Ušeničnik se ne more.

Predsodek ta pa obstoji v tem, češ da se iz narodnostnega življenjskega načela dajo nenravna dejanja zagovarjati kot npravna, da je vse npravno, kar je v interesu naroda: lagati, delati krivico drugim narodom in jih sovražiti i. t. d. — Bogme, ni treba človeku posebne bistrumnosti, da izprevidi vso stupidnost takih konkluzij iz narodnostnega načela narodnega radikalizma. Že v „Omladini“¹⁾ sem zavrnil te logične skoke. Povdaril sem, da je naravnost nedopustno izvajati iz narodnostnega načela take sklepe, ker stavimo narodnost ravno zaradi npravnosti kot regulativ človeškega življenja na prvo mesto naših vrednot, ker vidimo v narodnem čustvovanju najmočnejši vir npravnega ojačenja. Če je narodnost zaradi npravnosti najvišja vrednota, kateri se žrtvujejo vse druge, kako je potem mogoče iz tega stališča opravičevati nenravna dejanja kot npravna? Ali je morda v tem kaj nenravnega, če ljubim svoj narod bolj kakor ostale narode? Ali nam niso tudi naši krvni sorodniki (otroci, stariši, bratje i. t. d.) bližje, kakor so nam ostali ljudje človeške družbe: ali je v tem kaj nenravnega? In če ljubim svoje ljudi, ali sledi iz tega, da moram druge sovražiti? Če ljubim svoj narod, ali moram zaradi tega ostale narode sovražiti, jim krivico delati? Obračajte, kakor že hočete, iz našega narodnostnega načela naravnim potom logičnega mišljenja ni mogoče izkonstruirati Ušeničnikovih sofizmov. Nasprotno. Kdor vidi v narodnem življenju tako veliko dobro, kakor vidi to življenjski nazor narodnega

¹⁾ Glej str. 152. in 153.

radikalizma, za tega sledi logično, da mora uvaževati in spoštovati vsako narodnost, narodno življenje vsakega človeka brez izjeme. To se pravi z drugimi besedami: iz našega narodnostnega življenjskega načela sledi brezpogojna zahteva enakopravnosti vseh narodnosti, ne pa nadvlade in nasilja enega naroda nad drugim. Ta zahteva pa ima v narodnostnem življenjskem nazoru mnogo realnejšo in naravnejšo podlago, kakor v katoliškem nazoru o narodnosti, katerega A. Ušeničnik razlaga doslovno tako-le¹⁾: Boj za narodnost je torej upravičen, toda ne vsak boj. A kaj gledamo danes? Narod zoper narod — odločuje pa v boju večina in moč. Večina je pravica, pravica je moč.²⁾ Tudi v politiko se je zanesel darvinizem. V boju za obstanek odločuj le sila močnejšega! Narodi so zgubili zmisel za нравno načelo, izgubili zmisel za versko načelo. Nравno načelo je: vsak narod ima pravico braniti svoje, a noben ne sme drugemu delati krivice.³⁾ Versko načelo pa je: Vsi narodi morajo moliti k istemu Bogu „Oče naš!“, zato bi morali biti vsi narodni boji le tekme bratskih narodov, ki bi imeli poleg vseh osebino živo zavest višje skupnosti . . .

Zato spet sledi: tudi v političnih, narodnih bojih treba bolj poudariti — krščansko načelo. Krščansko načelo pravimo; saj je filozofija izven krščanstva izgubila tudi načela. Krščanski narodi naj bi se zavedali vendar krščanskih načel o narodnosti, o narodnem boju, da bi tako našli tudi skupna tla za skupno delo. . . . Nekdaj je edinila avstrijske narode habsburška ideja. Potem jih je edinila tista misel o življenjskem pomenu Avstrije, misel, ki jo je menda sam Palacky povzel v besede: Ko bi Avstrije ne bilo, bi jo bilo treba ustvariti. Ta ideja je za mnoge zgubila moč, ona je sploh največ moči črpala iz verske ideje.⁴⁾ Ako torej ne oživimo v avstrijskih narodih verske ideje, verskega načela, tedaj ni ničesar več, kar bi jih družilo, tedaj ni več nobene sredotežne sile, in sredobežna sila narodnostne ideje bo Avstrijo počasi, a gotovo raztrgala.

Krščansko načelo je življenjski princip za avstrijske narode in za Avstrijo! — —

Pretresimo malo natančneje to Ušeničnikovo modrost! Vprašamo pred vsem: Ali nismo Slovenci dovolj krščanski narod, ker

¹⁾ „Čas“ (let. VI. zv. I. str. 5—6.)

²⁾ To velja posebno za S. L. S. v deželnem zboru in odboru. Zato bi bil moral Ušeničnik te svoje besede adresirati direktno na kranjski deželni odbor.

³⁾ To trdi tudi narodni radikalizem.

⁴⁾ Bi bilo jako želeti, ko bi Ušeničnik to tudi dokazal.

smo unisono katoličani in povrh po znatni večini še v taboru katoliške ljudske stranke, ki zastopa po mnenju katoliške cerkve in njih služabnikov edino prava politična načela? In vendar nas katoliški Nemci in Italijani sovražijo, preganjajo in tlačijo, kjer le morejo. Poglejte na Koroško, pogledajte na Štajersko, Primorsko! Kakšna tekma bratskih narodov pa je na Tirolskem, kjer molijo gospodujoči Nemci in zatirani Italijani k istemu bogu „Oče naš!“ in kjer so eni kakor drugi katoliškega prepričanja!

Na Dunaju, kjer je politična moč v rokah krščanskih socialcev, pa na krščanski podlagi zatirajo Čehe, z rafinirano brutalnostjo zapirajo češke privatne šole, kljub temu, da dunajski Čehi molijo k istemu bogu „Oče naš!“ Nemški barbarizem dunajskega krščanskega socializma presega daleč meje vsakega narodnega fanatizma. Krščansko socialna stranka, katero vodi višja duhovščina in katoliška nemška aristokracija v Avstriji, si gotovo ne bo dala očitati, da bi se ne zavedala krščanskih načel, katera pri vseh potrebnih ter nepotrebnih prilikah tudi glasno povdarja. Vse, kar ta stranka dela, odgovarja po njenem zagotovitlu popolnoma krščanskim načelom. Posebno baje njih protičeška gonja. Kakšno jamstvo za rešitev narodnostnih sporov nam torej nudi katoliško načelo? To zagonetko si mora A. Ušeničnik prej razrešiti, predno bo zopet začel natezati svoje plitve ugovore proti narodnemu radikalizmu.

Krščanski socializem dunajski je ravno eklatanten dokaz za to, da je katoličanstvo nesposobno razrešiti narodnostna vprašanja. Krščansko načelo, kakor ga je formuliral teolog Ušeničnik, nima namreč v sebi one potrebne sile, ki bi dajala narodom нравno moč, zatirati egoistične instinkte nasilja nad drugimi narodi.

Krščanski socializem je svojo ulogo doigral. Treba je iskati novih načel za rešitev narodnostnih vprašanj. Nov poskus take rešitve je narodni radikalizem kot življenjsko naziranje.

Dunajski krščanski socialci so ravno oni element v Avstriji, ki hujskajo narode proti narodu, ščuvajo Nemce proti Slovanom in Madjarom. Zato je popolnoma jalova trditev, češ, krščansko načelo je življenjski princip za avstrijske narode in za Avstrijo! Krščanski socialci so spravili s svojo katoliško notranjo in vnanjo politiko Avstrijo na psa. V interesu Avstrije bo, če ti ljudje nikoli več ne pridejo v naši državi do odločilne besede. Taka je danes o njih sodba vseh treznejših politikov v Avstriji.

Preidemo k drugemu delu Ušeničnikove filipike. Da ne pretrgamo kje čudovitih vozlov te argumentacije, citiramo doslovno: „Dr. Rostohar je hotel napraviti paralelo, češ, katoličani prav tako

absolutno povdarjamo versko idejo. Jaz sem to paralelo odločno zavrgel. Da, nam je verska ideja najvišja, absolutna, toda prav zato, ker je res, a ne le umišljeno najvišja, ne izključuje drugih upravičenih interesov, marveč jih ali vsebuje ali vsaj utemeljuje. Verska ideja sega v najgloblje bitje vseh stvari, meri vse po prvem počelu in zadnjem cilju, zato je vesoljna, univerzalna, katoliška: noben bitek ni zunaj nje sfere, vse ureja, vse dviga, vse ozarja z lučjo iz večnosti. Če je torej narodnost res neka dobrina, — in kdo bi to tajil? — tedaj vera ne more zanikavati narodnosti, temveč jo mora utrjati, dvigati in ozarjati. Ni torej dilema: vera ali narodnost, temveč le: vera ali nevera. Kdor ima resnično vero in jo zares doumeva, ta ljubi tudi narod (seveda z urejeno ljubeznijo, ne s poganskim kultom). Kdor pa vere nima, ta morda ljubi narod, a njegova ljubezen je le slučajna in vnanja, in če hoče tak tudi narod prepojiti s svojim brezverstvom, tedaj je ta ljubezen največje sovraštvo.“

Ali je to kak odgovor na moje ugovore v „Napredni Misli“? ¹⁾ Ušeničnik torej odklanja mojo paralelo, češ, da katoličani prav tako absolutno povdarjajo versko idejo, a v isti sapi zopet trdi, da je verska ideja najvišja, absolutna. Ne vemo, koga je pravzaprav hotel Ušeničnik potegniti, bralce „Časa“ ali samega sebe. Reči pa moram, da to Ušeničnikovanje nobenemu resnemu človeku ne more imponirati. V ljubljanskem lemenatu morda Ušeničnikovi argumenti še kaj zaležejo, pred slovenskim razumništvom gotovo ne morejo obveljati. Da Ušeničnik ni sposoben za resno diskusijo, to dokazuje najbolj naslednji odstavek njegovega odgovora. (Sledi.)

UŠENIČNIK IN JUGOSLOVANSTVO.

V „Času“ ¹⁾ pravi Ušeničnik, da se mu moji argumenti proti jugoslovanskemu edinstvu — N. B. edinstvo pomeni tu toliko kakor popolna spojitev in asimilacija Slovencev s Srbo-Hrvati — ne zde kaj trdni. To pa za stvar samo še nič ne pomeni, če se tako zdi Ušeničniku, ki mojih dokazov sploh ni razumel.

Pa čujmo Ušeničnikove pomisleke. „Prvi (argument) je sploh brez pomena. „Narodi“ pravi dr. Rostohar sam, „so ali produkt socialne diferenciacije ali pa so produkt socialne asimilacije“. Če torej Slovenci in Hrvatje še nismo en narod, zakaj bi ne mogli postati en narod? Politična formacija, ki bi na to vplivala — in s tem odgovorimo na drugi argument — ni nemogoča, asimilacija pa ni, da bi morala biti enostranska, temveč je lahko vzajemna.

Glej štv. 2. str. 73 in sl.

¹⁾ Let. VI. zv. 6. str. 487 — 488.

lzmed kulturnih dobrin bi morali žrtvovati Slovenci pač le jezik, pa „individualnost“. Narodna „individualnost“ pa je le tedaj nekaj pomembnega, ako je narod sam zase močan, da se lahko kulturno vsestransko razvija. A tak naš narod ni; mi sami nimamo nobene bodočnosti; govoriti n. pr. o slovenskem znanstvu je fantom; koliko izvodov slovenske znanstvene knjige pa se pri nas proda? Hrvatski jezik je lep in bogat in z našim soroden, kakor narečje z narečjem. Ako torej edinstvo jamči, da bi narod lahko krepko razvijal vse sile krščanske kulture, nima ideal edinstva pač nič absurdnega. Žrtvovali bi le svojo neznatno individualnost, da bi živeli življenje mogočnejšega naroda in našli v njem le povišano svojo individualnost. Sedaj pravimo: mi smo Slovenci, sinovi malega slovenskega naroda; potem bi rekli: mi smo sinovi velikega slovenskega naroda (naj si ima že to in ono ime)! — —¹⁾

Na to odgovarjamo: Kdor je naš članek o Jugoslovstvu v „Napredni Misli“ čital, mora naravnost ostrmeti nad lahko-mišljeno površnostjo, s katero Ušeničnik tako važne stvari, kakor je vprašanje jugoslovanskega edinstva, obravnava.

Jaz sem trdil in trdim, da se ideal jugoslovanskega edinstva opira na filologično hipotezo, češ, da smo bili enkrat Slovenci in Srbo - Hrvati eden narod, da pa ta hipoteza nima one stvarne podlage, da bi mogla dokazati tako namišljeno narodno enotnost. Nasprotno, zgodovina nam dokazuje, da smo Slovenci od pamtivekov nastopali kot poseben enoten narod in da kot taki nismo niti produkt narodne diferencijacije, kakor so n. pr. Rusini in Slovaki, niti produkt asimilacije iz dveh ali več narodnih individualitet; pri tem seveda ne pridejo v poštev posamezni redki slučajji asimilacije, ki se danes skoro že na vsej črti vrše med človeškim rodом.

Ta moj ugovor pa ni tako brez pomena, kakor Ušeničnik trdi, zakaj slovenski uskoki - Ilirci hočejo dati s tem, da zatrjujejo nekdanjo narodno enotnost vseh Jugoslovanov, svojim tendencam moralno podlago. Ilirci namreč predstavljajo svoje tendence kot povsem etične. Kakor hitro pa ona hipoteza o narodni enotnosti Slovencev in Srbo-Hrvatov pade kot neresnična, zgubi njih stremljenje po narodnem edinstvu Jugoslovanov vsak etičen fundament in se nam pokaže zgolj kot nov tip slovenskega renegatstva, ki se v bistvu prav nič ne razlikuje od nemškutarskega in italijančevskega tipa renegatstva, katerega po pravici unisono zavračamo kot nekaj nenravnega, protinarodnega in antisocialnega.

To spravljati v zvezo s podtaknjeno mi trditvijo, češ

¹⁾ Tako utemeljujejo svoje odpadništvo tudi nemškutarji alá Košat, Lesjak etc.

Slovenci in Srbo-Hrvatje nismo bili nikdar eden narod, ergo nikoli ne morejo postati, pomeni pač milo rečeno — višek nelojalnosti. Ušeničnik naj le še enkrat prebere II 6. str. Asimilacija narodov je teoretično vedno mogoča, torej tudi asimilacija Slovencev s Srbo-Hrvati, če so zato dani pogoji. Tega nikoli nisem zanikal, ampak jaz zanikam etično podlago novoilirskega gibanja. In to ste dve povsem različni stvari.

Trdim tudi dalje, da pogoji za tako asimilacijo sploh niso dani. Povedal sem tudi zakaj niso dani. Ilirsko gibanje pa po sebi nikoli take asimilacije ne more izvesti. Efekt tega gibanja utegne biti le ta, da bodo naše socialne in kulturne sile razbite, kar bo le povspešilo germanizacijo in italijanizacijo Slovencev, ne bo pa v isti meri ojačilo Jugoslovanstva t. j. srbo-hrvatskega plemena. Tisti, ki v vsakem slučaju izgube, smo Slovenci. Zato trdim da novoilirsko gibanje, ki se je oživel v fiksno idejo, da z idejo jugoslovanskega edinstva reši Slovence narodne smrti, vzeto s slovenskega narodnega stališča, ni nič drugega, kakor varanje samega sebe. V tem se kaže vsa konfuznost naše narodne zavesti.

Če žrtvujemo svoj jezik in individualnost t. j. slovensko narodno zavest, kje pa potem eksistira še slovenski narod? Žrtvovati narodno zavest in narodni jezik in govoriti še o kakšni narodni eksistenci, pomeni ravno toliko, kakor če kdo reče: žrtvujem dušo in telo, da živim. Slovenec, ki zgubi svojo narodno zavest in se odreče slovenskemu jeziku — za svoj narod izgine, narodno umrje. Tako izgine tudi narod kot celota poedincev.

Znano je, da so Kajkavci na Hrvaškem bivši pohrvateni Slovenci. Vprašam, ali so to Slovenci ali Hrvatje ali Jugoslovani? In ali smo mi s tem kaj pridobili, ko so se nam ti Slovenci pohrvatili? Ali smo mi kaj pridobili, da je Stanko Vraz postal Ilirec? Ali so ti Slovenci s tem rešeni narodne smrti, ali pa so za naš narod — mrtvi?

Kdor ta vprašanja natančno premisli in si da nanje pravi odgovor, tedaj bo izprevidel, da ilirizem za Slovence ne pomeni nič drugega, kakor naroden samomor.

Samomor je praviloma posledica psihične depresije, je končen akt ljudij, ki so obupali nad samimi seboj. Značilno je pri Ilircih, da svoj narodni samomor utemeljujejo iz obupa nad lastnim narodom. Skrajni narodni pesimizem je bil in je še danes karakterističen simptom ilirizma. Vraz je svoje renegatstvo ravno tako utemeljeval, kakor ga utemeljuje Ušeničnik, Ilešič, Vošnjak in njih duševni trabantje.

Ušeničnik vprašuje: „Koliko izvodov slovenske znanstvene

knjige pa se pri nas proda?" Ravno tako je svoj čas Stanko Vraz vpraševal: koliko eksemplarjev pesni se lahko proda med Slovenci? Prešeren pa se s takimi vprašanji ni ukvarjal in ni delal od njih odvisno svoje narodno prepričanje, ampak je za svoj narod požrtvovalno delal. In zgodovina mu je dala prav. Ta je namreč pokazala, da je mogoča slovenska literatura, ki se je v neverjetno kratki dobi tako krasno razvila, kakor pri nobenem drugem narodu. Slovenec Prešeren je bil naroden optimist, je veroval v bodočnost svojega naroda, Ilirec Stanko Vraz je bil naroden pesmist in je postal rajše slovenski uskok, kakor ga je Prešeren prav dobro karakteriziral.

V Prešernovih časih so bile razmere za razvoj naše literature skrajno neugodne, zato, ker nismo imeli še narodno probujenega meščanstva. Ali doba narodnih čitalnic in bralnih društev nam je vzgojila narodno meščanstvo in naša literatura je zadobila trdna tla. Ker se je smotreno delalo, smo se kulturno lepo razvijali. Ko bi se pa ne bilo delalo in bi posnemali St. Vraza, bi nas danes ne bilo več. Res, da so dandanes podobne neugodne razmere za razvoj našega znanstva. Ampak kdo bo iz tega izvajal absurdne konsekvence, da se naj zato odrečemo svojemu kulturnemu, znanstvenemu jeziku in celo svoji slovenski narodnosti? Nasprotno, iz lastne zgodovine bi se lahko poučili, da je gospodarsko razvito meščanstvo glavni steber slovenske kulture. Ni treba žrtvovati svojega jezika in narodne individualnosti, ampak treba je sistematično delati na razvoj slovenskega meščanstva, ne pa ga sistematično zatirati, kakor se to dandanes prakticira na Kranjskem. Ljubljana se mora industrijalizirati, namesto pastirskih ognjev v njeni okolici se morajo kaditi tovarniški vledimniki. V Trstu, Gorici, v Celju, Mariboru in drugih obmejnih mestih se morajo naše manjšine naravno razvijati, dobiti moramo svojo univerzo, svoje kulturno ognjišče, potem pa se bo brez dvoma v doglednem času razvila tudi naša mlada znanost, kakor se je razvilo leposlovje.

Kdor torej svoj narod v resnici ljubi in hoče zanj delati, ta najde dovolj sredstev in dovolj potov, da mu pripomore k zagotovitvi njegove eksistence in lepše bodočnosti, in se mu ni treba oprijemati samomorilnega orodja — ilirstva.

Tako mislimo o Slovenstvu in o Ilirstvu. Tako je mislil tudi naš veliki Slovenec France Prešeren, čegar izrek še danes v polni meri velja za vsakega Ilirca:

Stanko Slovencev uskok,
Vraz je narobe Katon!

M. Rostohar.

PREGLEDI IN REFERATI.

SLOVENSKA UMETNOST.

Nekaj o grafični umetnosti. (Dalje.) Podobnih pripomočkov kakor gori opisani, s katerimi je mogoče podajati prehodne tone od bele do črne brez uporabe autotipije, je pa še več. Omenjam uporabo hrapavega papirja pri crayonskih risbah. Tudi taka risba sestoji natančno pogledana samo iz črnih in belih točkic.

Pri risbah s črno tušo se pa morejo doseči prehodne sive barve vsake stopnje na ta način, da se tuša z drgnjenjem v njo namočenega trdega čopiča (še bolje krtačice) ob žično mrežico razprši. S tem se papir pokrije z nešteto finih kapljic ki se vidijo — ako se je delalo dovolj previdno le iz bližine. V daljavi se spremene v enakomerno elegantno sivo barvo, ki je tem temnejša, čim delj časa je trajalo škropljenje. Pri tej metodi treba seve pokriti one dele risbe, ki morajo ostati nedotaknjeni.

To se napravi pri večjih in preprostejših oblikah tako, da se ona mesta, ki naj postanejo siva, prepavzajo na prozorni papir in s škarjami izrežejo. Ako pa je treba manje oblike obvarovati finega poškrplojenja s tušo, se morajo te pokriti najprej z belo akvarelno barvo ali pa — kar je še bolje — z zmesjo tekoče arabske gume in ogljene štupe. Ko je bela barva ali guma suha, se prične škropljenje. Čim so črne točkice suhe, lahko izpereš z vodo belo barvo ali gumo in ona mesta se pokažejo v lepi beloti.

Priporočati pa ne morem dovolj, da se naj pazi kar najbolj na kakovost tuše, ki ne sme popustiti čisto nič pri pranju z vodo.*)

Kdor dela za kliširanje, bo razun tega pazil tudi nato, da riše kolikor mogoče v formatu, v katerem se bo slika tiskala, kajti drugače ga utegne doleteti razočaranje, da mu kliširajo sliko z rastrom. One male točkice, ki nastanejo pri škropljenju se namreč iz tehničnih vzrokov ne dajo poljubno zmanjšati.

Znano je, da se dajo s tremi temeljnimi barvami, z rumeno, rdečo in modro s primernim mešanjem doseči vse poljubne barve. Na tem principu stoji sedanji fotomehanični barvotisek.

Pri tiskanju s klišeji pridejo tu seve vpoštev le avtotipije. Tako vidimo, da so trobarvni tiski sestavljeni iz samih rdečih, rumenih in modrih točkic, ki so — pogledane pod povečevalnim steklom — raztresene neenakogosto po risbi.

Naravnost čudovito je, do kake popolnosti je dandanes že prišel trobarvni tisek s klišeji. Oljnate slike, pasteli, akvareli — vse vi-

*) Najbolja tuša je po mojih skušnjah G. Wagnerjeva, ki se pa mnogo imitira od drugih tvrdk. Pozor torej pri nakupu.

dimo v reprodukciji tako naravno posneto, da se čudimo, če vidimo strukturo slikarskega platna in pastozno nakopičene barve na gladkem papirju.

Najbolj me je frapiralo, ko sem videl pred par leti v Löwy-jevem fotokemigrafičnem zavodu na Dunaju sledeči dobro vspele eksperiment. S svinčnikom narisana risba je bila namreč tiskana s tremi gori omenjenimi barvami. V bližini je bilo mogoče razločevati čisto rмене, rdeče in modre pičice. V mali daljavi pa so se spojile te tri barve v elegantno sivo barvo svinčnikove risbe.

Eno slabo svojstvo pa ima trobarvni tisek ne glede na že omenjene splošne hibe autotipičnega tiska, namreč to, da je zelo drag. Trije klišiji — večkrat se jim pridruži še četrti za črne tone — stanejo lepega denarja, ki le tedaj ne pride v poštev, kadar je naklada velika. Pri nas pa sploh ne moremo govoriti o velikih nakladah, razun pri izdajah dr. sv. Mohorja in morda pri razglednicah za to ali ono narodno društvo. Zato so v naših ilustr. listih originalne trobarvne reprodukcije skoraj nemogoče in se tudi zelo redko pojavljajo.

Tiskanje večbarvnih slik bi pa bilo tudi pri nas mogoče — predpostavljam, da si žele uredništva »Slovana«, »Dom in Sveta« itd. priobčevati včasih tudi originalne slike*) — ako bi umetniki vpoštevali omenjene težkoče pri tiskanju trobarvnih slik. Pisec tega članka je celo tak optimist, da misli, da bi mogla pri nas — morda v zvezi s Hrvati — eksistirati umetniška revija, ako bi delali na podoben način kakor so začeli izdajatelji »Jugend« pred več nego 10 leti.

Barvne reprodukcije bi morale namreč biti večinoma le 2—3 barvne in tiskane s preprostimi klišiji. Ne bom tu govoril o stoterih potih, ki se odpirajo na tem polju grafiku. S priprostimi sredstvi se dajo doseči prav lepi efekti in nič ne bi občinstvo tako rado pogrešalo kakor trobarvno autotipijo. (Konec prihodnjic.)

Loterija za slov. umetnike. Akcije »spl. slov. ž. društva« za um. loterijo lepo uspeva. Upamo, da bo nabranih, ko pridejo pričujoče vrstice v tisek, že vseh 200 dobitkov. Slovenski umetniki v samopomoči je naša rešitev! Ne štedite z darovi, ni daleč čas, ko bodete želi sad. Podrobnejše o tem v prihodnji številki.

Budget avstrijske vlade izkazuje tudi za prihodnje leto lepe svote, ki se bodo uporabljale v umetniške svrhe. Slovenci, ki smo že sploh v Avstriji quantité negligeeable, ne veljamo popolnoma nič, kjer se odločujejo podpore, nakupi, štipendije itd. za povzdigovanje obrazilne umetnosti. Toliko, kolikor nam bo prinesla loterija vsled velike požrtvovalnosti poedinih umetnikov, ki so tako bogati, kakor cerkvene miši, toliko bi vsaj morali dobiti od bogate vlade na leto podpore. Pomisliti treba pa še, da nimamo niti ene slikarske šole in da se je del. ministerstvo premislilo še pri onem mestu, ki je bilo že razpisano za dekorativno slikarstvo na visoki državni obrtni šoli ter razpis zopet preklicalo, a to očitvidno iz razloga, ker ne smemo Slovenci imeti nobene, pa že prav nobene dobrote od avstrijske vlade.

Hrvati imajo svojo slikarsko in kiparsko šolo, ki prav lepo uspeva — pri nas pa ni niti sledu od tega.

*) Naj se mi oprusti ironija!

Ali ste že slišali kdaj o štipendijah podeljenih slovenskim umetnikom?

Seveda smo tudi sami krivi. Da se samo onemu, ki prosi ali zahteva. Kdo je pa kompetenten pri nas prositi v imenu slovenskih umetnikov? Mar »Sava«, združenje 3 — 5 slikarjev, ki ni nikjer uradno protokolirano kot tako? Ali pa novoustanovljeni »K. S. U.«? Ali res ne bi bilo mogoče vsaj v take namene ustanoviti umetniško društvo?

Umetnikom pa svetujemo, da dosledno pri vsakem razpisu štipendij prosijo. To je namreč edini način, da izvedo odločilni uradniki na Dunaju, da se tudi med Slovenci nahajajo slikarji in kiparji.

NARODNO OBRAMBNO DELO.

Potrebnost in nujnost obrambnega arhiva. Ko je »Prosveta« v Ljubljani otvarjala prvo obrambno razstavo, ni niti zdaleka mislila, da bode končni cilj tako hitro dosežen. — Obrambna razstava je imela predvsem namen propagirati misel stalnega obrambnega arhiva, katerega potrebo čutimo resnično in občutno. V dobi, ki se ji prisoja, da se prične v nji prerajanje političnega življenja, ko nastajajo novi poskusi za rešitev narodnostnega vprašanja v Avstriji z različnimi načrti, ko čutimo rastoč pomen južnih Slovanov v Evropi in bližnjem vzhodu, v tej dobi je pač na mestu zanimanje za elemente narodnostnega gibanja Slovencev: za vzroke nazadovanja, napredovanja na meji, v osrčju, biološka zdatnost plemena, gospodarske pogoje lastnega političnega telesa, pa tudi za sile, ki nam kljub dobrim pogojem prospanja režejo korenine na najboljčutnejših mestih.

Ni se nam treba sklicevati na izreke diskreditovanih Vsenemcev, saj sami čutimo, da boj Nemcev z nami ni le boj radi boja, temveč je boj za najsevernejšo obal jadranskega morja. In če pravimo, da je potrebno zbrati literaturo pangermanizma, ni s tem rečeno, da obstoji le iz izjav in časopisnih izrekov posameznih prenapetežev, (ki so vsekakor značilni momenti), temveč tudi iz obširnih študij znamenitih narodnih gospodarjev. Zbranega in urejenega gradiva o tem nimamo in tudi drugim narodom je za enkrat edini magazin *Chéradame*.*) Saj še v vseučiliščnih knjižnicah ne najde milosti docela serijozna revija »Deutsche Erde«, ki se velikokrat bavi tudi s slovenskim narodom in ki prinaša lepe, pregledne in izredno poučne karte in diagrame. V Ljubljani pa sploh ni dobiti najenostavnejših pripomočkov za študij naše meje, znanih leksikonov občin in specialnih repertoarjev krajev.

Pojavljajo se glasovi, kakor »proč od Gradca«, ki je del zahteve po Združeni Slovenji; pa si moramo pripoznati, da so to dosedaj le besede, o katerih dalekosežnosti si nismo na jasnem. Pričakujemo utemeljitve še za nas same: je-li Združena Slovenja gospodarsko zaokrožena celota? Zato je pozdravljati resolucijo s četrtega shoda narodno-radikalnega dijaštva, v kateri se poziva dijaštvo k študiju vsega, kar izvira iz gesla Združena Slovenija.

*) *Chéradame*, La question d'Autriche.

Obrambna razstava je bila kolikor toliko tudi arhiv; arhiv pa naj bi bil urejen po tem načelu.

Efekt našega gibanja se kaže v teh-le točkah:

1. Naše umikanje in napredovanje na meji.
2. Notranja kolonizacija, preseljevanje, od kod?, kam?
3. Priseljevanje iz neslovenskega ozemlja, od kod?, kam?
4. Emigracija, fluktujoča kakor stalna, v šume, na Gornje Stajersko, Westfalsko, v Egipt in Ameriko.

Vzroke pa je iskati v etičnem naziranju, gospodarskem, političnem in zdravstvenem stanju naših pokrajin.

Politične aspiracije Nemcev naj bodo komentirane tudi z naznačenjem bojev s Poljaki in Čehi; veliko poučnega nam bi pripovedoval poznanjski oddelek.

Na dveh sestankih, vršečih se ob priliki razstave in ob udeležbi naših obrambnih organizacij, kakor tudi zastopnika ljubljanskega mesta, je vladalo enotno mnenje, da je obrambni arhiv potreben in naj se oživotvori. »Prosveta« je prevzela predpriprave.

J. Mačkovšek.

Anketa o češkem izseljevanju. Pred nedavnim časom se je pri nas mnogo govorilo o izseljevanju. Dobili smo o tej stvari nekaj literarnih drobtinic, potem pa se je stvar zopet pozabila. Niti obupne številke obrambne razstave niso mogle vzbuditi resnejšega razmišljanja izseljeniškega vprašanja. Gotovo nam še ni nič tako močno škodovalo, kot izseljevanje, ugodna rešitev istega pa bi nam lahko ogromno koristila. V sledečem hočemo pokazati, kako resno so se oprijeli izseljeniškega vprašanja Čehi in dosegli tudi krasen uspeh. Gotovo ne bo trajalo dolgo, ko bodo vse te načrte tudi izvršili. Želeli bi, da bi se tudi pri nas poklicani faktorji oprijeli tega dela, saj mi imamo gotovo večjo potrebo zbirati svoje sile in gojiti z novo domovino narodnogospodarske in kulturne stike! Ali naj velja celemu narodu oni turobni:

»Hamburk, Hamburk!«?

V »Češkem Narodnem Svetu« je sklenil prirediti inozemski oddelek anketo o izseljeništvu. V ta namen so sestavili obširno vprašalno polo in jo razposlali po domovini in v tujino profesorjem, urednikom, mestnim uradom, okrajnim odborom, bankam, hotelirjem, posojilnicam, raznim društvom in uradnikom. Dobil je 61 odgovorov. Del teh odgovorov so izdali v tisku,¹ da bi vzbudili v češki javnosti zanimanje za važna vprašanja, tikajoča se izseljevanja in inozemskih Čehov, ter prispeli k njih rešitvi. Izmed vseh najlepši odgovori so prišli iz »Osrednjega društva čeških žen«.

Glavna vprašanja so bila sledeča:

I. Ali je potrebna natančna statistika češkega izseljeništvá? Na kak način bi se naj napravila in kdo naj jo vodi?

II. Kateri vzroki češkega izseljevanja so najvažnejši: A) seasonskega, B) trajnega?

Kakšne so posledice za naše češke interese?

¹ Anketa o českém vystehovalectví, uspořádana zahraničnim odborem narodni rady české. Dr. Auerhan, Jan Hejret a A. Svojsík. V Praze 1912. C. 40 h.

III. Kako bi se moralo omejiti vzroke izseljevanja: A) s postavo, B) z upravnimi sredstvi, C) s samopomočjo?

IV. Kako se naj čuva interes češkega trajnega in sezonskega izseljenca: A) doma pred odhodom, B) na potovanju, C) v novi domovini, D) na povratku?

V. Kako se naj goje vzajemni stiki naših izseljencev s češko domovino: A) narodnogospodarski stiki, B) kulturni stiki:

VI. Kakšno je vaše mnenje o načrtu ustanoviti zraven inozemskega oddelka v češkem narodnem svetu še strokovno samopomočno češko organizacijo, ki bi naj imela v evidenci izseljeniško vprašanje ali o misli ustanovitve javnega urada za izseljevanje?

VII. Na kak način bi mogli inozemski Čehi po vašem mnenju najbolj koristiti češkemu narodu in vsenrodnim interesom potom: A) informacije, B) posredovanja, C) reprezentacije?

VIII. Katere važnejše razprave o vprašanih češkega inozemstva in izseljeništvu poznate? Ste morda tudi Vi o tem kaj napisali? Vsako poročilo o tem in predvsem laskava pošiljatev dotične razprave bi bila češkemu narodnemu svetu dobrodošla.

IX. Kaj smatrate v tem trenutku za najvažnejše izmed vseh akcij za inozemske Čehi?

Nekatera vprašanja so imela še razne pododdelke.

Odgovori. I. Potreba natančne izseljeniške statistike se splošno priznava. Različna pa so mnenja o načinu izvedbe: kdo naj zbira data in kdo naj material obdela in vodi! Za najprimernejši organ se navajajo občinski uradi, potem politični uradi, ker izdajajo potne listine, ravnateljstva železnic in deželni statistični urad. Večina zahteva ustanovitev češke izseljeniške organizacije, ki bi naj vodila celo agendo.

II. Vzroki izseljevanja so precej isti, kot pri nas: gospodarske razmere: ponekod sploh pomanjkanje dela, drugod nizka plačila. Navaja se tudi pomanjkanje lastne zemlje, zadolžitev kmetijstva in draginja. Mnogo pripomorejo tudi agenti in dopisi izseljenih prijateljev in znancev. Marsikoga zapelje tudi hrepenenje po potovanju, poznati svet, naučiti se tujih jezikov, postati bogat, politične in kulturne razmere v tujini (!), pomanjkanje ljubezni do rodne grude, drugi se hoče ogniti vojaščini ali kazni i. p.

Posledice so zelo neugodne. Odhajajo najmočnejši, delavni in zmožni ljudje in se večinoma v tujini izgube. Nekateri opozarjajo, da se velik del vrne, vendar jih mnogo ostane v tujini. Izguba pa bi bila mnogo manjša, ako bi bili izseljenci dobro organizirani.

Najpodrobnejše se je pečalo s tem »osrednje društvo čeških žen«, ki navaja kot posledice: 1. Relativno padanje naroda. 2. Neugodne posledice za ženstvo (izseljuje se mnogo več mož, kot žen). 3. Slabša se razmerje produktivnega prebivalstva k neproduktivnemu. 4. Pomanjkanje kmečkega delavstva. — Posledice našega izseljevanja je pokazala letošnja obrambna razstava.

Urednik P. pristavlja k temu vprašanju: »Če pa bi se Amerika narodno prebudila, in ona se zadnji čas prebuja, zavel je tam nov duh, potem pa bi bilo to za nas sreča in blagoslov«. — In za nas? —

III. Kot najboljšo sredstvo, s katerim bi bilo mogoče omejiti iz-

seljevanje, priznava večina, zvečati priložnost zaslužka doma in zboljšati gospodarske razmere širših ljudskih vrst.

V podrobnostih se navaja skrb za razvoj obrtništva in trgovine, zvišanje plačila, podpiranje rokodelcev in malokmetijstva, parceliranje veleposestev in notranjo kolonizacijo, razdolžitev kmetijstva, zadružništvo, večjo izobrazbo in samozavest, zboljšanje razmer kmetijskega delavstva i. p.

Urednik P. piše: »Demokratizirajte Avstrijo, izvedite à la Norško odstranitev plemstva, s tem fideikomise, in dobite zemljo; uničite klerikalizem in prebujeno ljudstvo bo štirikrat čilejše in produktivnejše. Daljna je cesta, toda more se k njej delati. Ko bode Amerika tukaj, se ljudje ne bodo več v njo izseljevali.«

Predlaga se nadalje javno posredovanje dela (okrajni zastopi), izdajanje posebnega lista v to svrhu, napravo katastra primernih mest za ustanovitev obrtniških podjetij (kako krvava potreba za naše obmejne kraje na Štajerskem in celem Koroškem!) Zahteva se postavna omejitev delavnosti agentov in mednarodnih postav obveznih za vse kulturne države proti trgovini z dekleti. Iste se naj po časopisih svari pred ljudmi, ki jim ponujajo v tujini lepe službe.

IV. Za najuspešnejše sredstvo varstva izseljencev se smatra v tem času informacija potom tiska. Mnogo odgovorov tudi zahteva takojšnjega izdaja zakona v varstvo izseljencev.

A. Večina je proti vsakršni prepovedi izseljevanja, ki nasprotuje ljudski svobodi, zahteva pa se najstrožjo kazen za nepošteno izseljeniške agente, ki imajo toliko tisočev varanih eksistenc na vesti. Izseljeniške pisarne in njih delavnost morajo biti vedno pod strogo vladno kontrolo. Koncesije naj se dajejo le za gotove okraje proti visoki kavicji, (ki zapade v slučaju kake nepoštenosti). Za informacije o gospodarskih, higijeničnih in pravnih razmerah se naj ustanovi poseben urad, katerega naj podpirajo inozemska narodna društva. Posredovati službe v tujini sme samo javni urad, pogodbe se morajo skleniti doma. Imovino naj pošiljajo izseljencem češke banke v tujino. Država naj ima v evidenci oskrbo nedoletnih članov rodbine, ki ostanejo doma.

B. Povsod, kjer vstopajo češki izseljenci v večjem številu na tujo zemljo, se naj postavijo izseljeniški domi s pomočjo države in parobrodskih družb. Zahteva naj se znižana vožnja na železnicah in strogo varstvo, v lukah naj pazijo posebni komisarji na vkrcanje izseljencev. Narodna inteligenca v tujini naj predvsem izseljence dobro organizira v društvih: strokovnih in izobraževalnih.

C. Potrebno je sestaviti statistiko Čehov v tujini in pregled njih kulturnih, gospodarskih in socialnih razmer. Naj bi se izvedlo privatno ljudsko štetje. To nalogo bi lahko prevzel amer. narodni svet (ki seve tudi že obstoja) ali pa nova češka izseljeniška organizacija s pomočjo konzulatov. — Konzulati morajo biti reformirani in pomnoženi, honorarni odpravljeni. Sploh so vsi odgovori edini v tem, da konzulati ne stoji ravno na višku svoje naloge. Graja se pomanjkljivost strokovnega in jezikovnega znanja i. dr. Želi se koncentriranje izseljencev, ki pa je težko izvedljivo. — Avstrijsko-ogrška podporna društva v tujini so pristranska napram Čehom.

(Sledi.)

RAZNO.

„Socialna Matica“. Ustanovilo se je novo slovensko književno društvo »Socialna Matica«. »Socialna Matica« si je po svojih pravilih in po duhu ustanoviteljev stavila nalogo, ustvariti umstveno vez med razumništvom in knjižnim trgom. § 1. pravil pravi: »Socialni Matici« v Gorici je namen, širiti potom znanstva med vsemi sloji umevanje sodobnih gospodarskih, državnih in prirodoslovnih problemov ter na ta način pospeševati občno državljansko vzgojo in izobrazbo«. Najprej hoče biti organizacija odjemalcev ter omogočiti svojim članom, ki jej bodo plačevali nizek letni prispevek, da bodo dobivali nekatera dela po nizki ceni, izdatno nižji, nego v knjigotrštvu. Zaenkrat so v to izbrani vsi spisi, ki so ali še bodo izšli v »Znanstveni knjižnici Omladine«, v »Politično-sociološki knjižnici«, »Prosvetno knjižnico« pa bo »Socialna Matica« ob času prevzela v založbo. Nadalje bodo njeni člani dobivali za znižano ceno tudi »Vedo«. Z rastočim razvojem se bo pa Matica potrudila tudi z drugimi knjigami, nazadnje z lastno založbo znanstvenih in poljudnoznanstvenih spisov in z razširjevanjem del upodabljajoče umetnosti, kakor slove § 3. njenih pravil: »Svoj namen dosega društvo s temi sredstvi: a) izdaja in omogoča izdajanje znanstvenih in poljudnih spisov gospodarske, socialne, državno-znanstvene, prirodoslovne, občekulturne in umetniške vsebine; b) s pospeševanjem oziroma organizacijo vseh činiteljev, delujočih na prosvetnem polju in odgovarjajočih njenemu smotru«.

A. Ušeničnik v luči katoliške sodbe. Od izobraženega katoliškega duhovnika smo prejeli pismo, v katerem nam pojasnjuje, da se z »filozofičnimi razpravami« Ušeničnikovimi ne strinja, da A. Ušeničnik nikakor ni upravičen predstavljati katoliško naziranje o narodnosti na Slovenskem, da Ušeničnik med katoliškimi znanstveniki najmanj šteje in to da je mnenje večine katoliškega razumništva. — Odgovarjamo: Radi verjamemo, da je kleriku, ki je kljub vsem lemenatarskim dresuram ohranil še nekaj narodnega čustva in zdravega razuma jako težko, identificirati se z Ušeničnikovo katoliško filozofijo. Ali za nas je merodajno dejstvo, da A. Ušeničnik dandanes vendar le na Slovenskem govori v imenu katoliških krogov. Zato smo prisiljeni polemizirati ž njim, četudi niso te polemike za nas noben poseben duševni užitek. Prepričani smo, da bi kdo drugi umel razumnejše zagovarjati katoliško stališče v vprašanih javnega življenja. Tudi mi bi z mnogo večjim veseljem polemizirali, če bi si bili svesti, da imamo diskusijo z resnim človekom.

M. R.

„Preporod.“ Pod tem naslovom je začelo izhajati v Ljubljani »pokrajinsko glasilo jugoslovanske napredne mladine na Slovenskem«, t. j. one mladine, ki je uskočila iz slovenskega narodnega tabora v srbo-hrvatski tabor jugoslovanskega edinstva.

Že na podlagi tega, kar smo čitali v prvih dveh številkah, lahko rečemo, da je »Preporod« prežalosten simptom dekadence med slovensko mladino. Vzroke te dekadence nam je iskati deloma v naših podivjanih političnih razmerah, ki morajo vzbujati med mladino le skrajni pesimizem, seje malodušnost in dosledno ubija vsako narodno energijo, deloma pa v jugoslovanski agitaciji, ki zasleduje imperialistične

tendence. Dobro vemo, da »Preporodovstvo« ni domače provenijence, ampak je prišlo k nam od drugod. Vendar pa bi se ne moglo nikoli ugnezditi med slovenskim dijaštvom, ko bi se naše mladine doma ne begalo in narodno pokvarjalo z raznimi zakotnimi predavanji. So gotovi ljudje, ki ta posel sistematično izvršujejo in pri tem jih celo podpira naše narodno časopisje in javnost. Ko se iztreznimo iz splošnega balkanskega navdušenja, v katerem smo začeli že pozabljati, da smo Slovenci tudi narod in da nam je treba vedno varovati značaj svoje slovenske narodnosti, izpregovorimo še enkrat obširneje o današnjem jugoslovanskem stremljenju, ki ni nič drugega, kakor protinardodno reakcionarstvo, stara preživljena ideja že zdavnaj mrtvega ilirstva. Za sedaj se omejimo le na nekatere opazke o »Preporodu« in njegovem »kovaškem delu«. Vsebina tega lističa presega res vse meje navne domišljivosti, tako da bi skoro sami svojim očem mogli verjeti, kaj vse je mogoče brati v »Preporodu«. V podkrepitev te sodbe naj navedemo le nekaj značilnih mest iz »Preporoda«.

»Mlad človek, ki čuti v sebi veselje do dela, pa hoče stopiti v šolo pri starejših, da bi potem zastavil svoje dleto tam, kjer so oni dodolbli, da bi pomagal doseči od njih na pol dosežene cilje, (kjer so že starejši dodolbli, tam mlajšim ni treba nič več dolbsti! Opomba recenzenta.) začuden vidi, da vse kolesje na stroju našega narodnega stoji (sic!), da vrta in praska le par neznatnih svedrc (v »Preporodu« praska in vrta sigurno le par neznatnih jezikov! Opomba recenzentova.) Naši starejši, še bolj pa takozvani »mlajši delavci« ne poznajo višin in visokega obzorja, oni skrivnostno vrtajo in se zajedajo v tla, njih šibka dletca silijo le nekam v korenine.« (Jezičniki »Preporoda« naj se pri teh besedah potrkajo na lastna prsa. Opomba recenzenta.)

»Navadno si devajo ti ljudje na obraz krinko kulturnosti. Kaka velika ideja, ki se jim zdi, da presega moči njih, slabičev.« (Kar se tiče moči v domišljavi jezičnosti, radi priznavamo, da se v tem niti od daleč ne morejo primerjati z njimi vsi naši sedanji kulturni delavci, slabiči. Opomba recenzenta.) »Tudi nočejo nikoli brez obzira in odločno nastopiti, boje se žrtev, . . .«

»Ti ljudje mislijo, da je kultura brskanje po arhivih,« (po arhivih brskati je seveda protikulturno delo!? Opomba recenzenta.) »mislijo, da ustvarjajo slovensko kulturo, če napišejo knjigo brez vsebine ali plagijat tega, kar so že drugi narodi mislili in ustvarjali, pa je za nas neprikladno.« (In kdo vendar bi kaj takega mislil, ko je sedaj popolnoma jasno, da vso pravo slovensko kulturo nosijo »Preporodovci« v svojem žepu. Zdaj, ko je enkrat izšel »Preporod«, sploh ni treba nobene slovenske knjige več, zakaj že to, kar je doslej produciral »Preporod«, za naše kulturne potrebe popolnoma zadostuje, kaj takega se sploh ne da več doseči, kaj še le prekosit v originalnosti ali v globokoumnosti in prikladnosti za naš narod. Opomba recenzenta.)

»Njihova kulturna pesem je pesem — uspavanka, o pravi kulturni niti ne slutijo.« »Svoje robstvo skušajo ti ljudje zakriti z visokodonečimi besedami. Skoro brez izjeme vso našo znanstveno publicistiko preveva ta visoki ton, ki sicer nima nobene vsebine, pa lahko

jako nevarno vpliva na mladino . . .« (Izvezeta je seveda nadkulturna »revija Preporod«. Opomba recenzenta.)

»Kulturonosci, masko od obraza, da vidimo resnico iz obličja do obličja. Kaj je pravzaprav tista kulturnost, ki vedno zavira korak do odločnosti, ki ne da človeku, da bi se s trdnim prepričanjem in navdušenjem poprijel velike ideje, ki zahteva velikega napora in težkih žrtev. Ali ni to bojazljivost, ni-li to njen tovariš egoizem, ni-li to robsko klečeplazenje?« (Tako se napenjajo le nezreli ljudje malega napora in še manjših žrtev. In ti ljudje celo zahtevajo, da bi jih slovenska inteligenca na rokah nosila, kakor kakega narodnega preroka! Prav skromna se nam ne zdi ta želja. Opomba recenzenta.)

»Meni se pa zdi, da je ravno jugoslovansko vprašanje tisto, ki lahko združi brez ozira na razne programe, ki so tako na papirju, vso ono slovensko mladino, ki je bila sedaj razcepljena. Na polju dela za samostojnost jugoslovansko lahko dela vsa slovenska mladina.« (Slovenski narod bi se zadovoljil, ko bi se napredna mladina hotela združiti pri narodno-obrambnem delu. Ampak to je menda za nje preozki delokrog. Oni hočejo »ustvarjati dela, nad katerimi bo svet kar strmel«. Opomba recenzenta.)

»Mladina je začela z važnim, resnim delom.« (To pa to! Opomba recenzenta.) »Stopila je na dan z nalogo razširiti idejo narodnega vjedinjenja vseh Jugoslovancev med vse sloje slovenskega naroda. (Odnarodnjevalno delo — delo za narod! Opomba recenzenta.) »Nihče ne sme jugoslovanski mladini očitati, da govori le fraze, ker ona tudi faktično dela, samo uspehi dela se ne pokažejo takoj.« (Kdo neki bi hotel zagrešiti tako predrznost?! Opomba recenzenta.) »Če postanemo Jugoslovani, prevzamemo junaško tradicijo naših južnih bratov, prevzamemo ž njimi vred velikanske naloge, ki nam jih daje ustvarjenje velike kulture jugoslovanske, to bo zopet vzbudilo našo energijo, nam vlilo veselje do dela, da bo svet lahko strmel nad našimi deli.« (Najumestnejše bi bilo, če bi se za enkrat resno poprijeli svojega študija. Mi potrebujemo namreč ljudi, ki res kaj več znajo, kakor papir mazati. Opomba recenzenta.) »Dajte nam slovenske urade, slovenske šole, slovensko univerzo v Trst, naredite nas gospodarsko neodvisne! . . .« »Ne zahtevamo samo slovenskih šol, zahtevamo narodne šole, v katerih se bo naša mladina vzgajala v narodnem duhu, samo v slovenskem duhu in nobenem drugem.« In tako dalje.

Kako to? Slovenske, narodne šole? To je vendar nedosledno! Vi, kovači jugoslovanskega edinstva morate zahtevati »jugoslovanske šole, šole, kjer se bo vzgajalo samo v jugoslovanskem duhu in v nobenem drugem. Vi morate zahtevati tudi jugoslovanski oziroma srbo-hrvaški uradni jezik za vse Slovence, ki se morajo po vašem mnenju spojiti z ostalimi narodi v eden jugoslovanski narod. To je dosledno; tako mora govoriti dosleden Jugoslovan. Ali vas je morda le strah pred takimi konsekvencami? Ali uvidevate, da pomeni ideja jugoslovanskega edinstva za naš slovenski narod — smrt?!

Nočemo dalje citirati; to kar smo doslej navedli, pač za vsakega trezno mislečega človeka zadostuje, da si ustvari sodbo o slovenskih

»kovačih«. Mi jo sklenemo tako-le: Od nezrelih ljudi sicer ni mogoče zahtevati zrelih misli, ali da bi gotovi del našega dijaštva kar javno pljuval na našo narodno tradicijo in kulturno delo, da bi tako nesramno žalil slovensko napredno inteligenco in slovenske kulturne delavce, to si mora slovenska javnost odločno prepovedati in iz tega izvajati tudi primerne konsekvence. Mladim ljudem, ki še enega »kulturnega« žeblja ne zmorejo v svoji kovačnici in katerim se še hlače tresajo pred maturo, najmanj pristojna v takem tonu govoriti o slovenski kulturi in njenih požrtvovalnih delavcih. Z mirno vestjo lahko rečemo, da je »Prepošodovstvo« največji narodni in kulturni škandal, kar jih je bilo na Slovenskem od dob ilirizma. R.

»Napredna misel« in »Veda«. Prejeli smo pismo, ki ga priobčujemo. »Slavno uredništvo! Brali ste menda v naših dnevnikih, da se »Veda« najbrž ne bo mogla vzdržati poleg »Napredne Misli«. Kako je z »Napredno Mislijo«, ne vem, vendar pa domnevam, da si ji boljše ne godi. »Napredna Misel« je za današnje razmere veleaktualna in potrebna revija. Ali tudi za »Vedo« bi bilo škoda, če bi prenehala izhajati. Da bi se vsaka nepotrebna konkurenca med imenovanima revijama izločila, bi predlagal, da bodi »Veda« strogo znanstven organ, naj se omeji na strogo znanstveno publiciranje. Najprimernejše bi bilo, če bi postala »Veda« znanstveni organ »Slovenske Matice« v Ljubljani, ki bi jo vsekako morala gmotno podpirati. »Napredna Misel« pa ostani kulturna revija, kakor doslej. Kaj mislite o tem?»

Odgovarjamo: Napredna Misel so bo vzdržala, če bodo njeni naročniki vestno izpolnjevali svojo dolžnost. Ne verujemo, da bi se z zanemarjenjem svojih naročniških dolžnosti tako spozabili, da bi si nprtili sramoto s propadom »Napredne Misli«.

Priznavamo, da je težko dandanes vzdržati le z naročniki dve reviji, posebno če bi »Veda« zapustila svoje znanstveno stališče in hotela postati konkurenčna revija »Napredni Misli«. Zato se nam zdi Vaš predlog prav umesten in uvaževanja vreden. Vendar je stvar »Vede«, da o njem uvažuje, ne pa »Napredne Misli«. Mi ne mislimo posegati v delokrog »Vede« in s konkurenco ovirati njenega razvoja, ali isto zahtevamo tudi za sebe. Ravnali se bomo vedno po danih razmerah.

M. R.

PREGLED NOVEJŠIH PUBLIKACIJ IN REVIJ.

1. **Knaflič Vladimir**, Vseučilišče v Trst! — Spomenica slovenski javnosti.

2. **Masaryk T. G.**, Demokratizem v politice.

3. **Pugelj Milan**, Ura z angeli.

4. **Omladina** (IX. 7—8): Nekaj bilance. Verstvo in narodni radikalizem (A. Ogris). Bistvo in pomen narodnosti s posebnim ozir na Slovence in narodno-radikalno strujo (J. Sajovic). Maske in profili. Fedor Soloqub (A. Ogris). O neovitalizmu (Hugo Elliot). Balkanski konflikt. IV. narodno-radikalni shod. IX. občni zbor »Prosvete«. Obrambna razstava. Referati o književnosti in umetnosti. Razno.

5. **Popotnik** (štv. II). Ali je egoizem vzgojni princip? (K. K.) J. J. Rousseau kot človek in pedagog (Dr. I. Lah). Delovna in dejavnostvena šola (Pav. Fleré) Stik ljudske šole z varstvenim sodiščem v brigi za zanemarjeno mladino. (Fr. Milčinski) Sove in čuki (Jan. Koprivnik). Književno poročilo. Razgled.

6. **Česka Mysl** (2. zv.): O formaciji istinitev (M. Rostohar), fenomenalni dualizem in psihofizični paralelizem. (Fr. Krejčí) Jesu Marie Guyan (J. Tvrdy). Razgledi. Dokumenti. Literatura. Pregled revij. Članki in vesti. Priloga.

7. **Pedagogické Rozhledy** (zv. 1. let. 26.): Adolf Lindner ter njega nazori pedagogični in didaktični. (Pražák). Dvajsetletnica Pedagogičnih razgledov. (L. Živny). Češko časopisje v dobi preporoda (Pesek). Uvodna beseda (J. Ulehla). Z didaktičnih poskusov v elementarnem razredu. (Jos. Kozišek). Nemški elementarni razred (Jos. Kubálek). Razgledi. — Kulturno poslanje češkega naroda (Fr. Drtina). Osebnost Komenskega verskem oziru (Ad. Skalsky). Češko verstvo in ljudska šola (Fr. Pražák). Pouk o umetniškem delu (Al. Bonda).

8. **Studentska Revue** (let. VI. štv. 1.): K novemu letniku. Demokracija in izobrazba (prof. Fr. Drtina). O razmerju dijaštva k profesorju na srednjih šolah. (Dr. Edvard Beneš). Umetnost. Literatura. Razgledi.

Časopis Pokrokového Studentstva (let. XVI. štv. 1.): Na daljšo pot. Mladost. Jarosl. Vrchlicky. K praktični življenski filozofiji. (Jan Bošek). Podlistek. Kulturni pregled. Srednje šole. Visokošolski pregled. Razno.

VSEBINA ČETRTE ŠTEVILKE:

Balkanska vojna.	Str. 145
Projekt slovanske narodopisne razstave.	„ 150
Načela laiške vzgoje	„ 164
KRITIKA IN POLEMIKA: Brunčko o teoriji in praksi. — Vera in narodnost. — Ušeničnik in jugoslovanstvo.	„ 168
PREGLEDI IN REFERATI: Slovenska umetnost. Nekaj o grafični umetnosti. — Loterija za slov. umetnike. — Budget avstrijske vlade. — Narodno obrambno delo. Potrebnost in nujnost obrambnega ar- hiva. — Anketa o češkem izseljevanju. — Razno. — „Socialna Matica“. — A. Ušeničnik v luči katoliške sodbe. — Preporod. — ‚Napredna misel‘ in ‚Veda‘.	„ 183

„NAPREDNA MISEL“

izhaja kot dvomesečnik in stane v naročbi na leto 5 K
(po 3 in 2 K v obrokih), za dijake pa 4 K, posamezni
zvezek po 1 K.